

СУННАТ АЗЛАРОВ

**КЎЧАМДАН ЖОНОН
ЎТГАНДА**

**Ҳажвий
қисса ва ҳикоялар**

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1999

Азларов С.

Кўчамдан жонон ўтганда: Ҳажвий қисса ва ҳикоялар. — Т.: «Шарқ», 1999. — 64б.

Суннатилла эгизаклар буржида таваллуд топган. Мунаққидларнинг таъбирича ва шу кунгача бўлган воқеликка кўра ҳаётида «икки» сони муҳим аҳамият касб этади. Жумладан икки йил бурун эгизак фарзандлари мисол ўқувчиларига маълум икки рисоласи — «Нима бизга Америка?» ва «Гаров ўйнайсанми?» китоблари икки ҳафта оралаб кетма-кет дунёга келди. Иккала асари илк чиққан «Қиз танлаш ҳангомаси» китоби икки марта чоп этилганидан сўнг босмадан чиқди. Турмушининг «иккинчи ярми» — рафиқасиям эгизаклар буржи остида кўз очган. «Оёқ-қўлим, кўзу қулоғим ҳамманики каби иккитадан, негадир бирор жиддий ишга қўл урсам иккиланиш одатим бор» дейди Суннатилла. Шабқўрлиги туфайли манфий икки қабарик ойнак тақади. Қизикроқ ҳажвия ёки ҳикояси матбуотда эълон қилинса, мактабда ўқитган адабиёт ўқитувчисининг «Сан иккичиям бир кун одам бўлармикансан?» деган гапларини бот-бот эслайди.

Қўлингиздаги рисолада муаллифнинг ҳажвий ҳикоялари ва янги қиссаси берилмоқда. Қиссанинг қаҳрамони Мулладўст бирор касбнинг бошини тутмаганлиги, ўқимишли бўлмаганлиги туфайли ажойиб воқеаларни бошидан кечиради. Умуман ҳикоялар ва қиссани ўқир экансиз ҳам куласиз, ҳам куясиз. Ушбу ҳажвий китобча муаллифни кенг китобхоналар оммасига янада яқинлаштиради деган умидамиз.

Ўз2

КЎЧАМДАН ЖОНОН ЎТГАНДА

Қисса

БИЗЛАР ҲАМ НИМАНИДИР ТУШУНАМИЗ

Мулладўст деганлари мен бўламан. Қишлоқда туғилганман. Отам аслида Дўстмурод деб атаган, лекин падарим ўқимишли бўлишимни орзу қилиб Мулладўст деб эркалаган экан. Шу-шу Мулладўст бўп кетганману, аммо ўқимишли бўлиш насиб қилмади. Оилада тўққизинчи фарзанд бўлиб кўз очганман. Тўғрироғи ўн тўртинчи бўлиб туғилганман. Мендан олдинги опам қизамиқ чиқиб нобуд бўлган экан, тўнғич акам раҳматлини кўричак билан оғриган дейишади. Кўричакдан ўлгандан кейингиси эса сариқ касал бўлган. Яна битта опам бечора ангина билан оғриб дунёдан ўтган экан. Мендан сўнг нечта ука-сингиларим туғилганини ўзим ҳам билмайман. Нега десангиз бунга отам сабабчи. У чўпон ўтган. Ҳозир қарилик нафақасида. Қайси бир йили Тошкентдан мухбир келиб у билан шундай суҳбат қурган эди:

— Ота, фарзандлар бисёр экан. Онахонимиз «Мать героиня» бўлсалар керак?

— Маткорона деганинг нимасси?

— «Мать героиня» деганими? Сизга қандай тушунтирсам экан? Мана, фарзандлар бисёр экан. Кўп болали, яъни, ўн ва ундан ортиқ фарзанд кўрган хотинларни «Мать героиня» дейди.

— Шунақами: Об-бо сан-ей. Фарзандларнинг туғилишида мана каминани ҳам ҳиссаси қатта. Айтчи, унақа эркакларни «Откорона» деса керак?

— «Откорона»! Ха-ха-ха! Отахон, бошладиз-ку! Фарзандлар ўзи нечта?

— Бисёр, ўғлим. Бизга етади.

— Ҳисобидан ўзингизам адашиб кетасизми дейман...

— Ҳар нарсанинг ўз ҳисоби бор.

— Майли отахон, бўлмаса айтиш-чи, мана, болаларингиз ҳам ёнингизга кириб отарга қарашар эканлар. Бу қўй-сигирларнинг сони қанчага етади?

— Ўғлим, Тошкентдан келганга ўхшайсан. Сенга бир жўяли гапни айтайми?

— Ҳа, отахон, айтинг. Шунинг учун пойтахтдан келганман-да.

— Унда эшит. Бизда мол-чорва, бола-чақанинг ҳисоб-китоби қилинмайди, болам.

— Нега?

— Эй-й болам. Худо берардан қисмасин, санасанг баракаси кетади. Қанча кўп бўлса шунча яхши. Ўнта бўлса ўрни бошқа. Мана бу пучуқни қарагин, — деб тиззасида ўтиргандим, бурнимдан тортиб мени кўрсатади, — Мулладўст дегани шу бўлади. Тушимда пойтахтнинг катта кўчасида юрганмиш. Ўтган-кетган, катта-кичик у билан қўл бериб қуюқ сўрашаяпти. Эслаб қўй, тушим яхшиликка. Келажақда катта одам бўп кетса ажабмас. Бачалар қанча бисёр бўлса бунақа орзуга етишнинг имкони кенг бўлади. Математикадан эҳтимоллар назариясини олгин ёки оддий спортлотони айтайлик. Қанча кўп катакка чизсанг, шунча ютиш имконинг кенгайди. Бизлар оми одам бўлсак ҳам, ниманидир тушунамиз бу ҳаётда. Ана шундан ёз, болам.

Бу суҳбатнинг бўлиб ўтганига, камина баҳорда ўттиз олтини қоралаган бўлсак, нах ўттиз йил бўпти. Ҳа, ўшанда олти ёшли бўз бола бўлсам ҳам ҳаммаси яхши эсимда қолган.

ТАҚИР ЧЎЛ ҲАНГОМАЛАРИ

Ўша пайтларда ҳақиқатдан мол-чорванинг ҳисоби йўқ эди. Кейин пахта яккаҳокимлиги даври бошланди. Бир йили бошлиқлар «Пахта ўзбекнинг миллий ғурури» деб томларга ҳам эқдиргани эсимда. Унда-да лойли том остида яшаб, керза этик кийиб юрардик. Кейин пахтани машиналарда теришни ўргандик, ўртада тилбузар деган сирли сандиқ пайдо бўлди. Яна, дала-ларга гўнг ўрнига жамоа хўжаликлари минг-минглаб сарфлаб қандайдир селитра, дефолант каби бало-баттар заҳарларни сепишни ўрганишди. Ана шу даврдан бошлаб чорванинг мазаси кетди. Подани тоғда, баҳордан қишгача табиат қўйнида боқиш мумкин. Қишда ем-хашак, галла деган нарсалар керак бўлади. Ҳамма ёқни пахта босиб кетганидан сўнг бунақа нарсалар қаёқда дейсан? Хуллас, тирикчиликнинг мазаси кетгандан кетиб борди-ки, яхши бўлмади. Бунинг ус-

тига отамиз саккиз ўғилдан тўрттасини уйлантиришга қурби етиб, қолган тўрт нафаримиздан учтамининг ёшимиз 18, 21, 25 га етди.

— Кенжаларинг ҳали ёш, — деди етмишни қоралаган отам пиёладаги чойни симираркан, бешиқдаги олти ойлик чақалоқ укамизга қараб, — локигин сен бачафарларни уйлантирса, алақачон уч-тўрт фарзандли бўлардиларинг... Майли, йигитнинг насибаси йўлда дейдилар. Отланларинг, Мирзачўл бўлса Мирзачўл-да. Бир чўлни обод қилларинг-чи, зора бахтларинг тоғдамас, чўлда битган бўлса.

Шундай қилиб уч ака-ука кунлардан бир куни, «Тақир чўлни қилади бўстон, Унинг номи уста пахтакор» деганча ашулани ванг қўйиб, Мирзачўлнинг «Ленин йўли» номли жамоа хўжалигига келиб минг йиллардан бери аччиқ туз ва сувсизликдан қатқалоғи чиққан ерга пахта экдик. Мақсадимиз ўша пайтларда ғоявий душманимиз бўлган капиталистларга агар чўлга-да уруғ қадасанг, аммо уруғни коммунистик ташаббус ва усул билан кўмсанг мўл ҳосил олиш мумкинлигини исботлаш эди. Ҳамма бу чираниш бесамар кетди дейди. Одамлар нима деса десин, аммо мен бу ҳаракатларни зое кетди демайман. Энди жаҳон аҳли Коммунистик партия бош котиби уёқда турсин, уларнинг ғоявий доҳийси ҳисобланган раҳматли Карл Маркснинг шахсан ўзи энг зўр ўринли маслаҳатлар билан раҳнамолик қилиб турса-да чўлда пахта яхши битмаслигини билиб олишди. Хусусан инсоният олдида бизнинг бу бесамар, лекин жуда муҳим маълумот келтирган ўн йиллик меҳнатларимиз ўринли қадрланмади. Ким билади, йўқса аср бошида Европани кезиб юрган ва бизнинг кунгача етиб келган шарпа, яъни ғоя ҳозирга келиб Жанубий, Шимолий Америкага, Австралияга, қўйинг-ки, ҳатто Арктикага ҳам бориб қолиши мумкин эди. Тасаввур қилинг, КПСС XXIX съезди очилиши арафасида арктикалик деҳқонлар гектар бошидан 80 центнердан босволди қовун етиштирдилар. Қутблик деҳқонлар ҳосилнинг олдинги съездада қатнашаётган барча вакиллар мамлакатларига етказиб бериш ташаббуси билан чиқдилар.

Хуллас, чўлда ўн йил пахта экиб бирим икки бўлмаганидан кейин раисга бориб ариза ёздим кетаман деб. Раис, «Кетмайсан, ўрнингга қайси аҳмақ... эй-й, гапданам адашиб кетаяшман кейинги пайтларда, ўрнингга кимам келарди?!» дейди. Мен эса, «Раис

бува, барибир пахта яхши битмаётир: Маошнинг ма-
заси тугул, ўздан ҳам дарак йўқ. Годовой битта гўна-
жинга ҳам етмаса, қачон уйланаман? Ёшим ўтиб кета-
япти» дедим. Ҳақиқатданам пахта икки қаричдан ба-
ланд ўсмаса. Тушаётган даромад техника, уруғлик,
қархил дефолант ва сепиладиган заҳар-заққумлардан
ортмаса. Эссиз юзлаб километр ўтказилган бетон
ариқлар, чўлга ҳайдаб чиқилган одамлар.

— Майли, — деди раис бир фикрга келиб. — Кела-
си йили Жиззахнинг лалмикор еридан бир гектар ола-
сан. Тузукроқ меҳнат қилсанг бир йилда бойиб кети-
шинг ҳеч гапмас. Аммо пахтадан ҳам қочмайсан, эка-
сан.

Раиснинг таклифи қизиқтириб қўйди. У ўз сўзида
туриб сув чиқадиган яхши бир гектар ер ажратди.
Шошиб қолдим. Хўш, нима эксам экан. Дехқон-
ларнинг айтишича ўтган йили картошка яхши пул
бўлган экан. Ўйлаб ўтирмай ернинг ҳаммасига кечки
картошка уруғини қададим. Тиним билмай меҳнат
қилдим. Буёқда пахтанинг ишидан ҳам қочмадим.
Кузда картошка чунонам солди, ҳар донаси нах сапча-
дай келади десангиз. Ўн тонна картошкани «Камазга
босиб бозорга бордим. Келсам, картошка дегани
қирилиб кетибди. Ўша йили Россиядан келтирилган
картошкани хўрозқанднинг пулига ҳамма ёқда сотиб
ётибдилар. Назаримда еру кўк картошкага тўлиб, ос-
мондаги ой ҳам кўзимга картошка бўлиб кўриниб кет-
ди. Улар ҳатто тушимга кириб, бозорда сотилмай ириб
ётган картошкалар ёқамдан бўғиб, «Эй аҳмақ, бизлар-
ни не мақсадда етиштирдинг? Расталарга қара, бу йил
памилдори пул бўлди. Шунинг экканинда ўзингни
чўнтагинг ҳам қапшарди, каллаварам!» деб ҳар то-
мондан менга зуғум қилаётган эмишлар. Тавба, кар-
тошкалар ҳам гапираркан-да, деб даҳшатга тушаман.
Уйғониб кетганимда қўрқинчли сўроқ тушимда экан-
лигидан хурсанд бўп кетганимдан, қолган картошкалар
сотилмай қолганига қарамай «ҳай-йўв хайт» деб чў-
лимга жўнаб қолдим.

Яна қаергайм борардим? Памилдори бўлса, памил-
дори-да. Йигитман, ёшман, ҳали омад олдинда деб
умидсизликка тушмай яна ҳаракатни сусайтирмадим.
Кейинги йили эртапишар памилдори экдим. Ҳайратим
келгандан келаберди. Ўзиям ҳар битта памилдори
баркашдай бўп етишди. Хўжалигимдаги кўшниллар,
«Буни Тошкентга олиб борсанг роса пул бўлади»

дейишди. Айтишларича эртанги памилдорини пойтахтда олмишдан сотаётган эмишлар. Роса қувониб кетдим. Ахир омад келаркан-ку! Олтмишдана! Яхшиямки ақллилик қилиб бир гектар ернинг барига памилдори экканман.

Хўш, қўшниларимнинг айтишича еримдан камида қирқ тонна ҳосил чиқармиш. Бу — қирқ минг кило дегани. Яъни, уни олтмишга кўпайтирсак... олтмишга кўпайтирсак... икки миллиону тўрт юз минг сўм пул... Наҳотки! Чўтни олиб қайтадан ҳисоблашга тушаман — қирқ минг кўпайтирув олтмиш, баробар икки миллиону тўрт юз минг сўм бўлади! Эй Худованди Карим, мени йўлим ҳам очиларкан-ку! Икки миллиону тўрт юз минг сўм пул-а! Роса катта пул-ку! Шунча пулни қаерга сиғдираман? Ану куни қўшним Матқовул олти юз минг сўмга «Жигули» машинасини сотиб олибди. Айтишича шунча пул сал кам бир жомадонга юк бўлибди. Икки миллиону тўрт юз минг сўм ичида тўртта олти юз минг бор. Менда эса ақалли биттаям жомадон бўлмаса. Шунча пулни қандай ташиб келтираман? Айтмоқчи, ўзим билан қанор қоплардан учтасини оламан. Ўғрилар қопларда пул борлигига гумон ҳам қилмайди. Худо хоҳласа, пешона терим — пуларимни омон-эсон келтириб оламан.

Топган бойлигимни қандай сарфласам экан? Биринчи гада қишлоққа қайтиб бориб битта катта уй қурдираман. Кенг дарбозали. Машина сиғиши керакда. Кейин бир ойга қолмай уйланаман. Кимга уйлансам экан? Қишлоқдаги ёшимга лойиқ қиз-жувонларнинг бари эрлик бўп кетган. Яхшиси шаҳарнинг марказидан уч хонали, туалет-ошхоналари, ҳамма нарсаси ичида бўлган уй сотиб оламан, гаражи билан. Шаҳарда нима кўп, турмушга чиқмаган қиз кўп. Қанчалаб қишлоқи қизлар ҳам енгил ҳаётга қизиқиб кетиб қолаяпти эрга теголмаса ҳам. Газетга эълон бераман. Тахминан шундай мазмунда:

«Мулладўст уйланмоқчи. Уй-жойли, машинаси бор, хуллас пулдан камчилиги йўқ. Кўриниши: бўйи 185 см. Ёнидан қиз-жувонлар ўтса албатта сузилиб илжайишади, яъни, айтмоқчиманки, газетта аниғини бериш керакда, бўй-баста келишган йигитмиз. Хўш, оймчага, яъни бўлғуси келинга қўйиладиган талаблар: бўйи 170 дан ошмаслиги, офирлиги тўрт пуддан кам бўлмаслиги, кулчаюз, оҳукўз, қадди-қомати келишган, энг кераклиги бола боқишни қотириши, керак бўлиб

қолса беш-ўнта болани тарбиялашга қурби етадиган бўлиши керак».

Худо хоҳласа ўттиз олти ёшимда уйлансам, олти мишгача бола-чақа сонидан отамдан ҳам ўтаман. Лекин, бунча бола боқиш учун сигир бўлмаса қийин кечади. Шаҳардаги уйларда сигир боқиб бўлармиди? Кейин, шаҳарлик қизлар сигирга қарашни билармиди? Яхшиси катта аммамнинг кўшнисининг қизи Анорага уйланаман. Бечорани эри туғмаётибди деб қўйиб юборган. Ундан кейин учтасига уйланди, барибир бола бўлмади. Гап Анорада эмас-да. Ўзиям юзлари анордек, қип-қизил қишлоқи бўлса ҳам хипчабел, кунни сут соғишдан бошлаб, тунда молга терт қориб бериш билан тамомлайди. Унга бола боқиш иш эмас. Шаҳарликлар нозикойим бўлади. Иккита туққанидан сўнг, «Хватит, шуларни одам қилиб олсам ҳам катта гап» деб бошқа болаламайди. Демак, фақат Анорага уйланаман. Ишқилиб эрга тегиб кетмаган бўлсин-да. Қишлоққа бормаганимга ҳам уч-тўрт йил бўп қолди. Агар эрга тегиб кетган бўлса куним яна шаҳарликка қолади. Лекин, шаҳарлик қизларнинг ранги тоза бўлади-да офтобда юрмагани учун. Атир-упа сепишни ҳам қотиради мочахарлар. Шундай битта сузилиб қараганда жонингни олади... уф... Хуллас, эрталабгача памилдоридан тушган пулларга ҳаётимни изга қўйиб юбориш билан банд бўлдим. Қўлингга пул тушса орзу қилавериб ўларкансан бу дунёнинг мазасини хаёл қилиб. Бекорга «Бойлар ҳам йиғлайди» киноси машҳур бўлиб кетмабди. Энди янги ҳолатга — бойваччаликка ҳам кўникишга тўғри келади. Бу ҳарҳолда бир тийинга зор бўлиб юришдан осонроқ бўлса керак. Хуллас, тонггача шулар ҳақида ўйлаб мижжа ҳам қоқмабман. Эрта билан туриб дарров битта машинани гаплашдим. Лекин, йўлкира роса қиммат бўп кетибди.

— Беш мингдан бир тийин камига ҳам олиб бормайман. Ака, ўзиз биласиз, ҳозир ёқилғи қиммат бўп кетган. Эҳтиёт қисмлар анқонинг уруғига тенг нарҳда. Кўнсангиз шу. Тагин йўлига жавоби ўзиздан, — дейди. Мажбуран рози бўлдим. Лекин, охири гапини яхши англамаган эканман, «Йўлига жавоби ўзиздан» дегани роса ёмон бўлди. Бу дегани, йўлда хавфсизлик назоратчилари тўхтатса, жаримани ўзиз тўлайсиз дегани экан.

— Нега машинагизнинг бир кўзи кўр. Жаримани марҳамат қилиб тўлаб қўйинг-чи, — деди биринчи

бор тўхтатганда. Бир чироғининг лампочкаси куйиб кетганидан ёнмаётган экан.

— Қанча тўланади?

— Уч юз!

— Нўмерини хотинларнинг қошидаги ўсмага ўхшатиб ингичка тортибсиз. «За технический неисправность» штраф, — деб иккинчиси яна икки юз элликка туширди.

— Глушителдан ортиқча қора тутун чиқяпти. Плуджерний параси кетган. Жарима тўлагандан кўра тузаттириб қўйсангиз бўлмайдами? — деб кейингиси уч юз сўмлик жарима ёзди. Ҳар қадамда жарима тўлаш жонга тегиб кетаркан. Катта йўл ёқасида «Техник хизмат» деган ёзувга кўзим тушиши билан таппа тормозга босдим. Машина кетаётган жойида таққа тўхтади. Шопир бечоранинг эсхонаси чиқиб кетаёзди.

— Жинни-пинни бўлганмисиз? Орқадан машина туртиб юборади-ку!

— Ука, ҳар қанча пул кетса кетсин, қани бир техник носозликларни тузатиб ол-чи! — Шопир бола менга жаҳл билан тикилиб турса-да бир истеҳзоли илжайди-да, «Майли, ташаббус кўрсатар экансиз, айтганингиз бўлади» деб машинани техник хизмат кўрсатиш шаҳобчасига йўлади. Икки соатга қолмай назоратчилар юқорида кўрсатган носозликлар барта-раф этилди. Таъмирлашдан сўнг машина ҳам анча ра-вон юра бошлади.

— Бу бошқа гап, — дейман кетган бир минг икки юз сўмга ачинсам ҳам хуш кайфиятда. Лекин, икки чақиримча юрмасимиздан назоратчи йўл-йўл таёқча-сини кўтариб четга имлади. Бу гал жаҳл билан шопир-га қўшилиб мен ҳам назоратчига юзландим.

— Не сабабдан тўхтатдингиз?

— Нега машина «перегруз» билан кетаяпти?

— Қанча юкланиши керак эди?

— Ўн тоннадан ошмаслиги лозим!

— Ака, юкхонасига ҳар бири қирқ килодан келадиган яшиқлардан роса икки юз элликтасини ўзим қўлларим билан жойлаганман. Агар ёлғон гапираётган бўлсам офирлиги роса ўн тонна келадиган шу памил-дориларни сизга ташлаб кетганим бўлсин!

— Ўзиз-чи? Ё машинани кабинасида ялпайиб ётмасдан, ҳавода муаллақ учиб кетмоқдамисиз?!

— Қанча бўлади?

— Уч юз!

Яна бир гал тўхтатганда «Жарима тўланг» деди. Тавба, кўп ҳайдовчилар ўзи тўхтатган заҳоти индамай жарима тўлашга одатланишган экан. Шунинг учун назоратчилар одатда жарима сўзини оғизларига олмасалар ҳам бу бир мажбуриятдек нарса экан.

— Тўламаймиз, — дедим жаҳл устида.

— Тўламайсизми?

— Йўқ!

— Қарорингиз қатъийми?

— Ҳа!

— Жуда соз! Унда машинани арест қиламиз. Плани сиздақалар бажармаса, ким бажаради?

— Нима ҳаққингиз бор?

— Башарангиз жуда шубҳали, одамга ўқрайиб қарар экансиз. Ким билади, балки бу памилдорилар орасига пушка беркитилгандир? Текшириш даркор!

— Дарров текширинг бўлмаса!

— Роса аҳмоғини топибсиз-ку! Навбатини кутаётганлар нима бўлади?

— Ака, бу текширишингиз қанча вақтни олади?

— Бир ҳафтада қутилсангиз катта гап.

— И-я, унгача памилдорилар эриб сув бўлади-ку!

— Яшанг, шунини олдини вақтида олиш керак-да.

— Ҳай майли... розиман. Хўш, қанча тўлашим керак?

— Кўп гапираркансиз, вақтни икки ҳисса кўп олдингиз. Давлат иши қолиб кетяпти. Сиз туфайли қанча машиналар кутиб қолди. Шунга кўра икки марта ортиқ тўланг.

Уямас-буямас, шаҳарга келгунча қанча йўлкира гаплашган бўлсам, шунча пуллик жарима тўладим. Кетаётган харажатлар кўзимга кўринмайди. Ишқилиб памилдориларни тезроқ пуллаб олсам, харажатлар ҳам чиқиб кетар дейман. Деҳқонлар ўргатганларидек пойтахтдаги энг қимматлашган Чорсу бозорига йўл олдим. Машинани бозорга қўяману, савдони бошлайман, деб хаёлга берилиб кириб бордим. Бунақа катта бозорни кўрмаганман. Машиналар шунақа кўп, бозорга кириб ҳам бўлмайди. Бир амаллаб бир соатча уриниб бозорнинг дарбозасидан ўтдик. Қатор савдо қилаётган машиналаргача бор-йўғи юз метрча масофа қолди, лекин энди ҳеч юролмасак. Арининг уясига ўхшаб арава ва машиналар, қоп ва халта кўтарган одамлар гимирлайди, олдинга силжишнинг сираям иложи йўқ. Ҳайдовчи, «Сиз секин сурилаверинг, мен жой қараб кела-

ман» деб яёв олдинга жилдим. Савдо қилишга руҳсат берилган жойга келсам, бир қарич ҳам бўш жой йўқ — қатор машиналарда пиёз, картошка, сабзи, памилдори ва бошқа хил сабзавотларни сотиб ўтиришибди. Орада бир-иккита бўш машиналар ҳам бор. Хурсанд бўлиб эгаларидан, «Ака, жой бўшаяптими?» деб сўрасам, «Эй ука, бу жой бўшамайди. Пиёз кутаяпман. Қолаверса, бунга етгунча она сутим оғзимдан кетди» дейди. Ҳар бир қарич ерни олдиндан эгаллаб олишган экан занғарилар. Памилдорининг нархини сўрасам, кўпайиб кетиб 15-20 га тушиб қолибди. Бунга эшитиб устимдан бир челақ сувни кўйиб юборгандек муздадим. Дарров хаёлан ҳисоблашга тушаман: агар ўн бешдан сотсам, пулим тўртдан уч қисмга камайиб, олти юз минг сўм бўларкан. Борига барака дейман. Аммо жой масаласини ҳал қилолмадим.

— Қўйлиққа боринг, ука, ўша ёқда машинада бемалол сотасиз. Қишлоқдан келганларни кўтарачилар ўша ерда кутиб ўтиришади, — деди картошка сотиб ўтирган чол. Дарров Қўйлиқ бозорига кетишга чоғландим. Чўққига чиқишдан тушиш қийин дейишарди. Шунга ўхшаб бозорга киришга кириб, икки соат уриниб, зўрға чиқиб олдигу, «Қўйлиқ бозори, қаердасан?» деб йўлга тушдик. Унчалик узоқ эмас экан, йигирма минутларда етиб келдик. Бу ерда жойлашиш масаласи унчалик қийин бўлмади. Чол айтганидек бирпасда машинамиз атрофини харидорлар ўраб олди. Бироқ памилдорига олти сўмдан юқори нарх қўйишмади.

— Олти сўм?! Мусулмонлар, нималар деяпсизлар? Бозорда камида ўн бешдан сотилаётган бўлса. Лоақал ўн учдан олинглар, — дейман ўзим ўйлаган баҳодан ҳам пастига рози бўлиб.

— Эй ука, бозорнинг харажати катта. Тарози, жой масаласи, еб-ичиш, ётиб туриш. Кўзга кўринмайдиган қанча харажатлар бор. Тагин бу памилдориларни икки кундан сотиб улгурилмаса расвоси чиқади, — дейишди ҳаммаси бир овоздан, худди келишиб олгандек. Роса икки соатча кутиб ўтириб тузукроқ харидордан ҳам умидим узилди. Кўтарачиларга қараб, «Ҳай майли, розиман, олинг олтидан!» дедим.

— Энди бунинг баҳоси беш сўмдан. Вақт кетаяпти, памилдори эса туриб қолаяпти. Нозик маҳсулот, — дейишди яна мени мазах қилаётгандек бу ернинг ҳозиру нозирлари. Ўйлаб-ўйлаб охири рози бўлдим. Қуруқ қўл

билан кириб боргунча, ҳарна шунданам маҳрум бўлишдан чўчидим. Ярамаслар ўн тонна памилдоридан икки тоннасини чиқитга чиқариб юборишди.

— Россияга олиб борамиз. Сал эзилгани ва пишиб кетганлари бўмийди, — дейишди билафонлик қилиб. Хуллас, яна уч марта машинада пойтахтга памилдори ташидим. Қолган ҳосил далада етишгунча йўлқира ҳаққини ҳам кўтармайдиган даражада нархи тушиб кетди. Ўзиям бозорда нарх-наво кундан кунга тушиб бораркан. Бир амаллаб юз минг сўм пул йиққан эдим, раис бува йўқлаб қолдилар.

— Ука, эшитдик, бу йил памилдоринг яхши битибди. Ўтган йили картошкадан тушиб, ернинг ижара ҳақини ҳам тўлолмагандинг. Бу йил тўла, — деди.

— Қанча тўлашим керак?

— Гектарига қирқ беш мингдан.

— Ия, раис бува, ёнимга сариқ чақа ҳам қолмас экан-де!

— Мен билмайман. Ернинг ижараси тўланиши шарт, — деб раис туриб олди. Хуллас, шунча меҳнатим эвазига ёнимда ўн минг сўм пул қолди. Бу йўлда йўталишни ҳисобга олмаса, пойтахтгача юк билан машинада етиб олишга етадиган ақча. Лекин, мен кўч-кўронасиз бир омадсизман. Барча нарсаларимни бир халтага жойлаб, укаларим ва чўлда орттирган дўсту биродарларим билан хайр-хўш қилиб, «Чўлни энди елкамни чуқури кўрсин! Ёнимда ўн минг сўм бўлса ҳам ақчам бор» деб пойтахтга йўл олдим. Катта шаҳарда омадимни синаб кўришга аҳд қилдим.

ҲАММА ПУЛ МАРДИКОРЧИЛИҚДА ЭКАН

Қўлимда ўрта мактабдан олган шаҳодатномадан бошқа на ҳунар, на маълумот ҳақида қоғоз бор. Биздақаларнинг ўрни албатта мардикор бозорида деб, ўша ёққа йўналдим. Айтиб кўяқолай, маълумот ёки ҳунар бўлмасаям, ғайрат ва шижоат бор. Шунинг учун унча-мунча ишни бошлаб юборавераман. Мардикор бозорида, чеккароғда турсам энгил машинада бир йигит келиб шундоққина ёнимда тўхтади.

— Ока, пиртувал қуйиш керак эди. Қўлингиздан келадими, — деб сўраб қолса денг.

— Бизда унинг устаси, — десам бўладими иш топилганидан хурсанд бўлиб.

— Шерикларингиз ҳам борми?

— Топамиз, — деб савобига бурчақда кечадан бери сарғайиб ўтирган икки талабани ёнимга олдим.

— Квадрат метрига қанчадан оласиз, — деб сўради йўлга тушганимиздан сўнг.

— Минг сўмдан, — дедим тусмоллаб. Йигитнинг кўзлари ола-кула бўлиб машина тормозини таппа босса денг. Ўзимам учиб кетай дедим. — Брат, нима дивос. Энг зўр усталар ҳам олти юздан кўп олмас эдилар-ку!

— Майли ука, сиздан беш юздан олсак ҳам бўлади, — дедим дарров қовун туширганимни билиб, айниб қолмасидан. Нарх-навони ҳам билиб олдим. Ярим соатга қолмай уйига етиб келдик.

— Ока, ана шебёнка. Семоннинг маркаси уч юз. Хабариз бор, учюзталиқни учга бир қилиб ишлатса ҳам бўлади. Манави ерга Чинознинг қумидан тушириб қўйганман, — деб йигит соатига қараб, ишига шошаётганини айтиб кетди.

— Йигитлар, илгари ҳеч пиртувал қўйганмисизлар, — деб сўрайман талабалардан.

— Йўқ, — деб ҳайрон бўлиб менга қарашди иккаласи ҳам.

— Майли, энди ўрганасизлар, — дейман ташаббусни қўлдан бермай.

Хўш, учга бир деганда семон уч, қум бир нисбатда деганимикан? Буёқда тош ҳам бор экан деб мушоҳадага зўр бераман, қоришмага қум ва тош ҳам тушса, демак семон уч ҳисса кўп қўшилса керак деган оқилона хулосага келдим назаримда. Лекин, апаловка, яъни қуйиладиган ерни қолип қилиш кераклигини билардим. Ана, тайёр уста ҳам эканман. Кўз қўрқоқ, қўл ботир деб шуни айтадилар-да. Энг кераклиги ишни бошлаб олишда, қолгани ўзидан ўзи кетаверади. Ёғочдан апаловкани бирпасда текис қоқиб ишга ҳам тушиб кетдик. Семондан уч пақир, бир пақир тош, бир пақир қум қўшиб, аралаштириб қуя бошладик. Аммо, тош билан қоришма тайёрлаш жуда мушкул бўлиб, роса вақтни ҳам олар экан. Қарасам юз қопча семон тушириб қўйибди. Демак, семонни кўпайтириб тўғри йўлдан кетаётган эканман. Ишни тезлатиш учун шағални чорак пақирдан қўша бошладик. Қумни ҳам шунча нисбатга туширгандик, ишимиз анча тезлашди. Семонни кўпайтирса йўлак кўнғир кўкимтир рангда тус олиб чиройлилашар экан. Ишимиз юришгандан

юришиб кетди. Кечгача ҳовлини гир айлантириб пиртувал қуйиб ташладик. Талабалар ҳам роса пулга муҳтож шекилли, зўр уста топиб олганидан хурсанд бўлиб, елиб-югириб айтганимни қилишади денг. Бу кетишда яқин орада Тошкентнинг ҳамма ёғига пиртувал қуйиб ташласак керак. Иш шу йўсинда кетаберса эртага кўчани ҳам тугатамиз. Ҳисоблаб кўрсам эллик квадрат метрга пиртувал йўлак қуйибмиз. Уни беш юзга кўпайтиргандим, йигирма беш минг сўм бўлди. Эҳ каллаварам, ҳамма пул шаҳарда экан-ку, мен бўлсам ўзимни хор қилиб ўн йил чўлда судралиб юрибман тошбақага ўхшаб. Хўш, беш мингдан талабалар олса, ҳар кунини ўн беш мингдан, бир ойда тўрт юз эллик минг сўм жамғараман. Демак, бир йилда ўн икки ой бўлса, беш миллиону тўрт юз минг сўм дегани. Агар қирқ ёшгача шу йўсинда ишласам, миллионерликда арабистонлик шайхлардан ҳам ўтиб кетаман-ку! Эй Аллоҳ, ўзинг мададкорсан, зора бахтимни мардикорликдан топсам!?

Уй соҳиби қоронғида келиб жуда хурсанд бўлиб кетди. Айниқса талабалардан биттаси илгари сувоқчиға шоғирд тушган экан, пиртувалнинг юзасини андава билан шундай текис қилиб сувабди, юзаси ишонасизми-йўқми, ойнадек силлиқ чиқди.

— Жуда тез ва сифатли ишлар экансизлар. Ҳозир уста ва мардикорларни боқиш ҳам қийин бўп қолди. Тезкорнинг ошиғи доим олчи бўлган. Ишни тутатганларингдан сўнг окамникида ҳам сизбоп иш бор, — деди. Хурсанд бўлиб кетганидан уй эгаси кечки овқатда бир шиша ароқ билан меҳмон қилди. Талабалар деярли ичмас экан. Хўжайин эрталабдан руддалигини айтиб озгина олди, бир ўзим ярим шишадан кўп ароқни ичиб юборибман. Қандай қилиб ўрнимга етганимни эслай олмайман. Азонда ширин туш кўриб, тошган пулларимни энди ҳисобига етаман деб турганимда хўжайин шанғиллаганча туртиб уйғотса бўладими?

— Нима гап ўзи? Мунча шовқин кўтарасиз, — дейман бош оғриғидан ҳалиям ўзимга келолмай.

— Қанақа устасиз? Чиқиб қаранг, қуйган пиртувалингиз ёрилиб ётибди. Семонни шунақа кўп қўшадими? Яرمىсини ишлатиб қўйибсиз-ку! Ман уни пастга иморат солмоқчи бўлиб, пойдевори учун ҳам туширтирган эдим, — деб ўдағайлайди. Чиқсам ростданам кеча роса берилиб қуйган пиртувалимиз палахса-па-

лахса бўлиб, худди чўлдаги тақир мисол ёрилиб ётибди. Уйнинг паст томонида ҳали девор олинмагани учун кўлида эски кийимларини кўтариб қочаётган талабаларга кўзим тушди. Шунда аҳвол ниҳоятда чатоқлигини сезиб, энди мен ҳам ура қочмоқчи эдим, олдимдан йигит чиқиб йўлимни тусди.

— Расво қилинган семон, тош ва қумни нарҳини ким тўлайди? Ким уларни қуйилган ердан тозалаб беради? — Қарасам у мен томонга ҳезланиб келаяпти. Ўзи ушоқдеккина, мен ҳам мол ва жон талвасасида, ундан фақат шу йўл билан қутиларканман-де деб, қулочкашлаб бир мушт туширган эдим, шуғулланган экан занғари, эгилиб қолиб қорнимга бир зарб берса бўладими?! Нафас ололмай беш минут чўзилиб қолибман. Оғриқдан хириллаб зўрға нафас оламан. Кеча еган овқатларим ҳазм бўлмасидан ётиб қолганим учун оғзимдан фаввора бўлиб отилди. Ўзиям йигит бечора ўлдириб қўйдимми деб атрофимда гирдикапалак бўлиб айланади. Менам энди ишни куч билан ҳал қилиб бўлмаслигига кўзим етиб, айёрликка ўтиб, кўзларимни олайтирганча ўзимни уёқдан буёққа ташлайман денг. Бир маҳал у эсанкираганча ошхонага югурди. Билдимки, сув ичирмоқчи бўлаяпти. Айни чоғда вақтни ғанимат билиб, талабалар қочган томонга қараб қочишни қилдим, беш дақиқада, ишонасизми-йўқми шаҳарнинг чегарасидан ташқарига чиқиб кетибман. Шошганимдан кеча кайф устида кийган эски кийимлар билан кўённи ростлабман. Хўжайиннинг укаси мелиса экан, эгнимда ўшанинг эски кўйлаги, солдатликдан қайтганда кийган туфлиси билан урақочибман. Эссиз, янги кийимларим қолиб кетди. Яхшиямки памилдоридан тушган пулларимни ижарада турган кампирникига ташлаб келган эканман, йўқса улардан ҳам ажраган бўлардим.

УРА, ЯНГИ КАСБ ОРТТИРДИМ!

Расво кайфиятда катта йўл ёқасидаги дарахтнинг соясида карахт бўлиб турсам, узоқдан юк машинаси кўринди. Пойтахтга қовун-тарвуз ёки сабзавот ортиб келаяпти-ёв. Ўзимнинг деҳқончилигим эсимга тушиб кетди. Эҳ... мардикорчиликдан иш чиқмади, энди ўлсам ҳам у бозорга бормайман. Зора шу келаётган деҳқонларга ёрдам бериб, кунимни кўриб кетсам деган ниятда яқинлашиб келаётган юк машинасига қўл

кўтардим. «Камаз»нинг кабинасида ҳайдовчи ва деҳқон ўтирибди, яна бир киши бемалол сиғади. Эҳтимол унга ёрдамчи керақдир, жила курса шаҳарга етиб оламан. Машина мендан уч-тўрт метр нарида тўхтади. Орқасидан қарасам юкхонада тахланган, ҳар бири беш-олти килодан келадиған тарвузлар офтоб нурида сочи тўкилиб битган каллага ўхшаб ялтираб кўзни олади. Ҳайдовчи кабинадан тушиб мен унга йўналмасимдан олдимга чопиб келди. Тарвузларга анқаярканман, югириб келаётган ҳайдовчига беихтиёр «Хирмонга барака!» деб юборибман. Ўлай агар, мен бу сўзларни бошқа ниятда айтганим йўқ. Етиб келган ҳайдовчи сўз очмасимдан, «Ассолому алайкум, иссиғдан чарчамаянсизми, ака?» деб ниманидир тутқазиб кетди. Ҳаммаси кўз очиб юмгунча содир бўлди. Машина ўт олдириб узоқлашар экан, ўзимга келиб кафтимга қарасам учта юз сўмлик чўғдек ёниб турибди. Тасодифан хазина тошиб олган одамдек, қотганимча тик туриб қолдим. Қанча турганимни билмайман, лекин икки дақиқа ўтмай яна худди шундай машинада тарвуз олиб кетаётган ҳайдовчи узоқдан шеригининг орқасидан ҳамма нарсани кўриб келаётган экан шеклли, қўл кўтармасам ҳам ўзи тўхтаб, салом-алик ҳам қилмай, «Ака, шеригимдан ортда қолмай» деб у ҳам «йўталиб» кетди. Ҳайрон бўлиб пуф-пуфлаб қўймоқчи бўлиб ёқасини кўтариш мақсадида кўйлагимга қўл чўзгандим, ҳаммаси равшан бўлди. Содда ҳайдовчилар эгнимдаги хўжайиннинг укасининг кўйлагини кўриб мени хавфсизлик назоратчисига адаштиришибди. Меровсираганча турсам яна бир юк машина тўхтаб, эгаси мен билан «муомала» қилиб кетди. Очиқ дастурхонга ёпишган пашшадек бу ердан кетолмасам денг. Тушгача йигирматача машина ҳайдовчисининг «йўталини тинглаб», чўнтакка пулни қаппайтирдим-да, «Ҳамма нарсанинг ози яхши» деб уйга жўнаб қолдим. Келиб ҳисобласам олти минг олти юз сўм туширибман. Ё қудратингдан, агар шу кетишда ҳар куни... йўқ! Энди зинҳор олдиндан ҳисобламайман. Шошиб қолинмасин! Ҳамма нарса асталик билан, етти ўлчаб бир кесиб дегандай амалга оширилсин!

Узоқ вақт омади чопмаган одам менинг аҳволимга тушса руҳиятида катта ўзгариш бўларкан. Назаримда ҳар бир юк машинаси кўзимга учта юз сўмлик пулдек кўринади десангиз. Ҳатто туш ҳам кўрибман, яъни, Тошкент-Самарқанд йўлида турганмишман. Юзлаб юк

машиналари бир колонна бўлиб келаётганмиш. Тавба, ҳаммасининг кабинасининг тепасида илгарилари байрамларда катта плакатларда «Яшасин...» билан бошланадиган ёзувлар бўларди, шу каби тахталар осилган. Фақат буларда ҳар хил ҳиссиётли чақириқлар ўрнига учта юз сўмликнинг расми катта қилиб чизиб қўйилганмиш. Ўзим эса катта ўриндикда ўтирибман. Унво-ним ҳам жуда баландмиш. Қатор ўтаётган машиналарга, худди советлар замонида парадларда партиянинг бош котиби қўлини силкитиб қўяётгандек, вақти-вақти билан қўлимни кўтариб қимирлатиб қўяр эмишман. Тўхтагиб вақтларини олмаётганим учун ҳайдовчилар шодон қийқириб, менга қўлларини силкиб ўтаётгилар, лекин ҳаммаси мен жойлашган ўриндик ёнидаги «Жарима» деб ёзилган катта ёғоч қутига учта юз сўмликни буклаб, худди америкалик баскетболчиларга ўхшаб бехато отиб кетаётган эмишлар. Тавба, туш дегани ҳам шунақа ёқимли бўладими деб уйғониб кетдим.

Яна икки кун туриб анча-мунча пул ишлаб олдим. Учинчи кун эрта тонгдан жигилдоним ҳакалак отиб ишга тушдим. Тушгача зўр бериб ишлаётган эдим. Бир маҳал узокдан бир юк машинаси кўринди. Ҳозир ҳайдовчисини бир «йўталтираман» деб қўл кўтармасимдан, ўзи олдимга келиб шитоб билан тўхтади-ю, юкхонасида ялтироқ тарвуз ёки тилла ранг қовунлар ўрнига беш-олти нафар барзанги тушиб менга ёпишиб кетса дегн.

— Хўш, қани кўкрак белгиси, — деди биттаси ёқамдан олиб.

— Ҳужжатини қара, ҳужжатини, — деди бошқаси.

— Қанақа ҳужжат, кўриниб турибди-ку бирт тов-ламачилиги!

— Сохта назоратчи! Раисимиз айтдилар-а «Кўкрагини қарамадиларингми? Унда рақамли тақинчоғи бўлади», — деди яна иккинчиси.

Хуллас, уларнинг узук-юлуқ гапларидан англадимки, улар шаҳар ташқарисидаги ширкат хўжалигидан бўлиб, етказган маҳсулотларини шаҳарга ва шу йўл орқали яқин орадаги қабул пунктига топширар эканлар. Кейинги кунларда ортиқча харажатлардан, жумладан йўл ёқасида пайдо бўлган янги назоратчидан нолиб қолибдилар. Раис минг йилдан бери раислик қилиб бу яқин йўл ёқасида назоратчи турмаганлигини, керакли ташкилотга қўнғироқ қилиб суриштириши

мумкинлигини, агар улар, яъни, ҳайдовчилар меровсираган бўлсалар кулгига қолишларини айтиб, бу кўзлари бўриники мисол қонга тўлган ҳайдовчиларни текширишга юборган экан. «Милицияга топширамиз!» деди бири. «Зари ёки зўри бўлса қутилиб кетади, яхшиси жазолаш керак» деди бошқаси. «Ур, баттолни!» деб қолувди биттаси, шу дўппослай кетишди. Лаб-лунжим, даҳаним, юз-кўзим аралаш аччиқ муштлар туша кетди. Агар беш-олти барзанги ёпишса, ер билан чилпарчин бўлишга бир дақиқа кифоя қиларкан. Бир маҳал ўзимга келсам, катта йўл четидаги ариқда ётибман. Оғриқдан аъзойи баданим зирқираб оғрийди. Бир амаллаб ўрнимдан туриб йўл ёқасига чиқдим. Ўнг кўзим нега кўрмаяпти десам, бурнимни уриб синдириб юборишибди, шишиб кетганидан кўзимни тўсиб қўйган экан. Оғзимдаги тўртта олди тишимни ҳам туширишибди. Зўрға битта машина тўхтатиб, «Ака, бир мадикор ғарибман. Безорилар уриб шу аҳволда ташлаб кетишди» деб ижарадаги уйимга етиб олдим. Ҳайдовчи бечора йўл-йўлакай, «Вой ярамас ифлослар! Одамни ҳам шу аҳволга соладими?» деб кела-келгунча аҳволимга ачиниб келди. Манзилга етиб келганимиздан сўнг, «Ака, пулим йўқ. Худо хоҳласа яхшилигингизни унутмайман. Мендан қайтмаса Худодан қайтсин!» деб дуо қилгандим, раҳми келганидан мен унга пул беришнинг ўрнига, чўнтагимга иккита юз сўмлики солиб қўйса бўладими? Ўрганган кўнгил экан, ҳарна деб олдим.

ЯХШИЛИГИНГИЗНИ УНУТМАЙМАН, ЭНАЖОН!

Ижарачи кампир ҳам бир ачинади ҳолимга, бир ачинади. «Ер юткурлар келиб-келиб мардикорни тунайдими?!» деб у ҳам ижара пулидан воз кечди. Эртаси куни пешингача оёққа туролмасам денг. Йиқилиб қолганимда биттаси керза этик билан болдиримга қойиллатиб тепган экан, эгим эзилганидан шишиб кетибди, зўрға қадам ташлайман. Бир маҳал ижарачи кампир қўшнимнинг ўспирин ўғлини ёрдамга чақириб чиқиб, «Болам, бу ётишда тузалмайсиз. Чиқиб дўхтирларга ўзиззи кўрсатинг» деди меҳр кўрсатиб.

— Энажон, — дедим хўрлигим келиб кўзимга ёш оларканман, — Худо хоҳласа тузалиб кетсам яхшили-

гингизни юз чандон қилиб қайтараман. — Бечора кампирнинг ҳеч кими йўқ, гапимга хўрлиги келиб, бир сўз айтолмай, хўнг-хўнг йиғлаганча чиқиб кетди. Қўшнининг ўғли Маҳмуджон жуда яхши, бўз йигитча экан, елкамдан олиб поликлиникага судраб кетди. Дўхтирхонага кириб борганимизда узун коридордаги деворнинг икки четига қўйилган стулларда ўтирган беморлар шанғиллаб гаплашаётган экан:

— Навбатсиз киргани уялмайсизми, амаки?

— Болам, ёшимга етгин Худоё, оёғим жуда оғриб кетаяпти.

— Чидайсиз! Менам икки боламни касал қайнонамга ташлаб келганман, — деди рангсиз жувон.

— Мен Афғон қатнашчисиман, бенавбат киришга ҳақим бор, — деди ёши ўттизлардаги гавдали йигит.

— «Афғончи» бўлсангиз бўлибсиз, ана, уйда жаҳон уруши қатнашчиси бўлган касал қайнотамни боқишим керак. Ташлаб чиққанимга икки соат бўлди. Ўтирган-дир кўзи тўрт бўлиб, — деди ёшроқ аёл чийиллаб.

Шу пайт мен Маҳмуджоннинг етакчилигида докторнинг эшиги томон юриб борарканман, навбатим келгунча қабулни кутишга кучим етармикан деб зўрға қадам босаман. Бир маҳал мени кўриб ҳамма толқон ютгандай жим бўлди. Ҳамшира қиз ўтиб қолувди, мени кўриб қолиб қабулга югириб кириб кетди. Қабулдаги бемор у ердан отилиб чиқди, унинг кетидан чиққан ҳамшира Маҳмуджонга қўшилиб елкамдан олиб ичкарига бошлади.

— Тавба қилдим, Худоё тавба қилдим, ўзинг асрагин шу куйларга тушишдан, — деди рангсиз жувон.

— Афғон-афғон дейсиз, манавини ҳақиқий «афғончи» деса бўлади, бенавбат киришга бемалол ҳақи бор, — деди «афғончи» йигитга чийиллаб гап бермаган аёл.

Доктор беайб ва бечора Маҳмуджонга шанғиллаб кетди:

— Нега оғир беморга «Тез ёрдам» чақирмай, овора қилиб, оёқда олиб келдингиз. Йўлда ётиб қолиб, улбул кори ҳол рўй берса не қилардингиз? — Маҳмуджон унинг гапини эшитиб қулоғигача қизариб кетди. Вой кўрган азобларим курсин, душманим тугул шайтонга ҳам раво кўрмасдим. Бурнимга оғритиб тампон тикди, йўқса бир умрга қийшиқ бўлиб қолармиш. Оғзимни очиб ҳар ерига аччиқ дори суртди. Бегимни спирт билан артиб, турфа малҳамлар босиб, лейко-

пластир билан боғлаб қўйди, лат еган оёқ-қўлларимни бинт билан боғлаб ташлади.

— Яхшиямки оёқ-қўлларингиз синмабди, унда узоқ вақт ётардингиз, — деди ишини тугатиб бўлиб. Хуллас поликлиникадан тўғри касалхонага ётқиздилар. У ерда икки ҳафта боққанларида бир нарсани сезиб қолдим. Ташқи кўринишда шундай нарса юз берганки, кўрган одам менга ачиниш ва раҳм билан қараётир. Дўндиққина ҳамширадан тортиб, докторларгача «устака» деб чақиришади. Ижарачи Ҳалима ая ҳар куни иссиқ овқат келтириб ҳолимдан хабар олади. Бу ердагиларнинг уста дейишидан мардикорчилигимни ая айтган бўлса керак. Баъзан касалхонанинг оппоқ шифтига қараб хаёлга толаман, агар бу ердагилар менинг «ҳақиқий уста»лигимни ёки сохта назоратчилигимни билиб қолсалар қандай муомала қилардилар?

ГАДОНИНГ ДУШМАНИ ГАДО БЎЛУР

Одамларда меҳр-оқибат борлигига шу ерда амин бўлдим. Ҳалиям оёқ босолмаётганим учун ҳассага таяниб олганман. Шишиб кетган башарам анча ўзига келди. Бурнимдан тампонни олган бўлсалар ҳам шиши ҳали тўла қайтмаган, юзимнинг бир-икки ерида чандиқ пайдо бўлди. Энг ёмони, ойнага қараб ўзимни зўрға танибман. Кўзларим ич-ичига тушиб кетган, юзимнинг чеккалари салқиб чиққан. Касалхонада ётиш жонимга тегиб, доктор ҳали рухсат бермаган бўлса ҳам секин жуфтакни ростладим. Кўчага чиқиб чорраҳага етиб келгунча чарчаб қолдим, шунинг учун бурчақдаги бинога суяниб, терлаб кетганимдан дастрўмолим бўлмагани учун бошимдаги касалхонанинг қалпоғига башарамни артганча суяниб, кўзим юмиқ ҳолатда пича туриб қолдим. Бир маҳал, «Эй Аллоҳ, ўзинг шу бечоранинг мушқулини осон қил!» деб бир киши кўлимдаги қалпоққа битта элик сўмликни ташлаб кетса бўладими?! Шошганча у одамнинг ортидан эътироз билдирмоқчи бўлиб гапиргандим, ҳаяжондан тутилиб, оғзимдан гап ўрнига ўзим ҳам англай олмайдиган қандайдир гўлдираш чиқди. Ёнимда ўтаётган бошқа йўловчиларнинг ҳам эътибори менга тушиб, қалпоққа яна беш-ўн сўмликлар ёғилди. Ярим соатда қалпоқ беш-ўн, йигирма беш сўмлик пулларга тўлди. Секин четга чиқиб ҳисобласам, тўрт юз саксон саккиз

сўм пул йиғибман. Ярим соатда-я! Эй тавба, бирорта танишим кўриб қолса не аҳволга тушаман. Хаёлим эса келганимга ярим ойдан ошган бўлса ҳам ҳеч бир танишни учратмадим-ку деган ўй билан банд. Наҳотки мен ярим соат ичида беш юз сўм пул... Агар бир кунда лоақал етти соат шундай турсам...

Уйга минг хил хаёллар билан кириб бордим. Ҳалима ая кўриб хурсанд бўлиб кетдилар. Меҳр кўзда деб шуни айтаркан-да. Қучоқлашиб-йиғлашиб кўришдик.

— Яхши қилибсиз, болам. Эркак кишининг узоқ ётгани яхшимас. Яна икки-уч кун дам олинг. Ишга ҳам тушиб, кўрмагандай бўлиб кетасиз, — дейди.

Эртаси кuni аяга ўртоғимга учрашим кераклигини баҳона қилиб кўчага чиқдим ва беихтиёр чорраҳа томон йўналдим. Бурчақда яна кечаги ҳолатда суяниб турдим. Пешинга қолмай чўнтақларим пулга тўлиб кетди. Энди кетишга чоғланиб тургандим, жулдур кийиниб олган, кўринишидан ниҳоятда ночор аҳволга тушган, букчайиб юришидан ёшини ҳам айтиш қийин бўлган бир киши мен томон ўқрайиб келаяпти.

— Нега жойимни банд қилиб олдинг, — дейди важоҳати хунуқлашиб. — Икки кун йўқ бўлсам дарров ўрнимнинг хўжайини чиқади. Одамларни бу ерда бечораҳол гадойга мен ўргатганман, билдингми?

— Амаки, аҳволимни кўриб турибсиз, ночорликдан... — деб гапимни тугатмасимдан у мени четга судради. Шундай бечораҳол кўринган кимса бирдан қирқ ёшлардаги ҳайхотдек эркакка айланса денг, ўзиям айиқдек кучи бор экан занғарининг. Четга олиб чиқиб, «Сени ростданам мажруҳ қилиб қўйма-самми?» деб шу дўппослай кетди. Ажратиб оламан деган мард йўқ, битта-иккита бекорчилар атрофимизни ўраб, «Бирингга арпа, бирингга буғдой — гижбадабанг!» деб роса гиж-гижлашди. Кўзимни очсам яна касалхонада, палатадаги ўзимнинг каравотимда ётибман. Палатадошларимнинг айтишича икки кун алаҳсираб фақат бир гапни, «Гадонинг душмани гадо бўлур» деган жумлани қайта-қайта такрорлаб ётаверибман. Хуллас, ўша жулдурвоқи киши билан бўлиб ўтган «суҳбатдан» сўнг касалхонага қай аҳволда тушган бўлсам, ундан бешбаттар ҳолатда қайтиб борибман. Фақат бу гал дўндиққина ҳамширадан тортиб, докторларгача муомаласи тубдан ўзгарди, туғрироғи совуқлашди. Энди ҳар кuni хабар олувсан, Ҳалима

ая ҳам кўринмай қолдилар. Лекин, шундаям ҳар куни кимдир иссиқ овқат келтириб турди. Доктор яна бошқатдан бурнимга тампон тикди, юз-бетимга турфа дорилар сешиб ташлади, оёқ-қўлимга қайтадан «ишлов» берди. Ўзи омад кетса кетаберади деганлари шу экан. Ҳалима аянинг келмаётганидан, бу ердагиларнинг совуқ муомаласидан охирги «ҳунаримдан» хабар тошганлар шекилли ёки иккинчи марта калтак еб шубҳали кўриндимми, ҳарқалай эътибордан четда қолдим. Ана шунда одамларнинг мен ғарибга озгина бўлсада меҳр кўрсатганларини, ёрдам бермоқчи бўлганларини ҳис этдим. Ҳис этдим-ку, бошимни ёстиққа босиб ҳўнграб йиғлаб юборибман. Бир маҳал қарасам ёстиғим жикқа ҳўл.

ЯШАСИН ЗАМОНАВИЙ СТОМАТОЛОГИЯ

Касалхонадан уйга қайтсам Маҳмуджон ҳовлида аянинг қуриган дарахтларини кесаётган экан, мен билан хоҳламай сўрашди. Хонамга йўналиб бор бисотимни, тошган пулларимни бир халтага жойлаб ижарачи Ҳалима ая билан ҳайр-хўш қилишга ҳам юзим чидамай жўнаб қолдим. Вокзалнинг орқа томонидаги бир маҳалладаги чоғроққина ҳовлидан яна ижарага хона олдим. Ҳаётимни бир изга солишим керак. Энди тўғри яшайман. Хўш, авваламбор оғзимдаги тўкилган тишларнинг ўрнини бутлаб олмасам, бу шумшукбашара билан фаррошликка ҳам ишга олишмайди. Шу мақсадда кўчага чиқиб «Садаф Сервис» деган ёзувга кўзим тушди. Реклама тахтасидаги артистга ўхшаган гўзал аёлнинг оғзидagi тишлари худди ҳақиқийсига ўхшаб оппоқина ялтирайди. Дарров «Садаф Сервис»нинг манзилини ёзиб олиб ўша ёққа йўналдим.

Касалхонанинг бунақа муҳташам бинога жойлашганини энди кўришим. Ишонасизми-йўқми, зиналари Фозфоннинг тарашланган мармарларидан тахланган, эшикларининг тутқичи қадимий зодагонларники каби ялтироқ металлдан ишланган, йўлак ва хоналарида турфа қандиллар нур сочиб турибди. Гўёки бу даргоҳда ҳамма нарса гўзаллик учун яратилган ва хизмат қиладигандай ҳашаматли. Узун йўлақдан кириб бораётсам, бир йигит илжайганча машинасининг калитини силкита чиқиб келаётир. Хурсандликдан шу даражада оғзини каппа очиб олган-ки,

оғзидаги ўттиз иккита тишлари худди зинанинг мар-
марлари каби ялтирайди.

— Тиш дўхтири шу ердами, — дедим оғзида
биттаям шубҳага олиб борадиган тиш кўрмаганим
учун.

— Худди шу ерда, ока. Кўряпсизми, қойиллатар
экан, ярамаслар, агар пулини тўлаб қўйсанг. Ўзи
тўққизта тишим қуртлаб тўкилганди. Қўяётган тишла-
рига ҳавасим келиб, биратўла ҳаммасини ўзгартириб
олдим. Барибир бир куни келиб тўкиларди-да. Ўшанда
қайта келиб ўтираманми?

— Ия, оғзингиздаги ўттиз иккита тиш ясамами?

— Ҳа-да, ока. Ҳаммаси ясама. Эй, ясамангиз нима-
си, садаф, ҳақиқий садаф. Қаранг, энди бу тишлар
билан бемалол овқат ейиш уёқда турсин, бутун бошли
омборхонани ражиб ташлайман, — деб кулганча у
чиқиб кетди. Қўйган қорни ва семириб кетган кала-
мушмисол гавдасига қараб, ўзиям омборхонанинг му-
дири бўлса керагов, деб ўйладим орқасидан.

Тўғрига йўналсам қаршимдан оппоқ халат кийган
ҳамшира қиз пешвоз чиқди.

— Девушкахон! Дўхтиржон гае, — дедим эски рас-
мий тилда.

— «Садаф Сервис» номли касалхонамизга хуш ке-
либсиз, — деди ғалати талаффузда, лекин ўзбек тили-
да бу гўзал малика. Гапни чўзиб ўтирмасдан, ўзбек
тилида фақат саломлашишни ёдлаб олган бўлса керак
деган ўй билан лабимни очиб, шумшук оғзимни унга
кўрсатдим.

— Хизматингизга тайёрмиз, — деди у кулиб му-
лойимлик билан. — Тўққизинчи хонага юринг. — Хо-
нага киришим билан юмшоққина ўриндиққа ўтқаз-
дилар. Шу дақиқада оч ҳаво ранг халат кийган, ёш
йигит пайдо бўлди.

— Хизмат, ака, — деди мулойимлик билан.

Оғзимни очиб, «Ука, шу тўртта тиш данак чақа-
ётганимда тўкилиб тушди» дебман.

— Майли, — деди юзимдаги янги пайдо бўлган
чандиқларга кулиб қарар экан. — Қанақасидан қўйиб
берайлик?

— Қандайлари бор?

— Американики, японларники, русларники, ўзи-
мизники. Истаганингизни қўйиб бераверамиз.

— Фарқи нимада, — қизиқиб сўрайман.

— Авваломбор нархида, шунга қараб сифатида.

— Яхшиси қанча бўлади?

— Американики ўн тўрт мингдан.

— Ўттиз иккитасими, — деб сўрайман мен содда ўлгур яна доимгидек «қовунчилигимга» бориб.

— Донаси, акажан, донаси!

Тавба, бир дона тиш қўйдириш ўн тўрт минг сўм турса, деб ўйлайман ичимда.

— Укам, америкаликлар донаси ўн тўрт минг сўмлик тишларни қўйдириб, уларда қандай таомларни чайнаркинлар, — деб юбордим хаёлотта берилиб.

— Бу ҳақда бирор гап айтолмайман. Сизга қанақасидан қўяйлик? — дейди доктор суҳбатни давом эттирса ҳам мақсадга яқинлашиб.

— Русларники чидамлими?

— Бўлади. Уям садаф, металл ва тоза фарфор аралашмаси. Иттифоқ пайтида энг сифатлиси ўша эди.

— Майли, ука, ўшандан қўяқол.

Уч кунга қолмай дўхтир оғзимни янгитдан бутлаб қўйди.

— Қанча тўлайман, — деб сўрадим.

— Ўн саккиз минг сўм, — деса бўладими?

— Нима, саккиз минг дедингизми, ё олдида ўни ҳам борми?

— Бошингизда ўзи қулоқдан бошқа тўғри ишлайдиган аъзо йўқ экан. Ўн саккиз минг дедим, — дейди энсаси қотиб. Хуллас, назоратчилик ва гадоёйчиликдан топган пулларни қандай топган бўлсам, шундай бориб жойига тушди. Фақат олдимдаги тўртта тишим «садаф»га айланди, башарамда уч-тўрт чандиқ, юрагимда армон ва шаҳардаги ҳаёт ҳақида оз бўлса ҳам тушунча пайдо бўлди. Энди не иш билан шуғулансам экан?

МЕНИНГ УНИВЕРСИТЕТЛАРИМ

Пойтахтнинг кенг ва равон кўчаларини эрта тонгдан кезиб юрар эканман, одамларга ҳайрон бўлиб тикиламан. Ҳамма қаергадир шошган. Бекорга, «Тошкан, одамлари шошкан» деб айтишмас экан-да, дейман ўзимга ўзим. Мунча югуришмаса булар, ҳатто бир-бирлари билан тузукроқ сўрашишга ҳам вақтлари йўқ. Эҳ... қишлоқда бўлгандами? Қишлоқда эрта билан далага отланган қўй-сигирлар ҳам оғир қадам ташлаб, саллоно-саллоно юриш қилади. Одамлари-чи! Масалан, Шоқосим қўшниси Мамарайимни учратиб қолди дейлик. Ўзи ҳар кунни кўрадиган, кўздай қўшниси.

Шундай бўлсаям эринмай, бола-чақа, қозон-товоқ, мол-чорва, ишонасизми, ўнта қўйи бўлса худди болаларини сўрагандай ҳар биттасининг аҳволи билан алоҳида-алоҳида қизиқади. Ниҳоят гап нарх-навога келиб тақалади.

— Эшитдингми қўшни, бўғдойнинг нархи палон сўм бўлти.

— Эй-й... ўша ўйлаб топганни...

— Майли, қўшни, шукр қил. Тинчлик бўлсин экан. Эсингдами, уруш маҳали бир парча нонгаям зор бўлганмиз.

— Ия, Мамарайим, соат ҳам ўн иккидан ошибди. Вақтнинг ўтишини қара, эрта билан шу ерда кўришиб туриб эдик. Иш ҳам қолиб кетди. Майли, мусулмончилик аста-секин деганлар. Қани қўшни, тушлик маҳали ҳам бўп қопти. Қиттак-қиттак дегандай, уч йиллик мусалласимдан бир тотамиз. — Хуллас, шу билан қарабсиз-ки, кун ҳам ўтади. Тўғри-да, шошиб қаерга ҳам борардинг...

Шундай хаёлларга чўмиб катта бекатга келиб қолдим. Одам гавжум. Ҳамма автобуснинг келишини кутаётир. Бекатдан хиёл ўтсам бир гуруҳ кишилар худди ҳамқишлоқларимга ўхшаб бамайлихотир гаплашиб туришибди. Баъзилари катта-катта қоғоз коробкаларга, яна ичига нималардир лиммо-лим тиқилган қопларнинг устига ўрнашиб олишган. Топдим, булар қандайдир илмий экспедиция аъзолари бўлиши керак. Бир йили тоққа йўл олган экспедиция бизнинг қишлоққа қўниб ўтган эди. Улар ҳам шунақа қоп ва яшиқларга озиқ-овқат ва керакли жиҳозларини жойлашганди. Буларнинг кўриниши ҳам илм одамлариникига ўхшаган ғалати, кўплари кўзойнак таққан ва шляпа кийиб олишган кимсалар экан.

— Жуғрофия фани бутунги об-ҳаво ҳақида қандай хабар билдириши мумкин, — деди фикримни тасдиқлаб, қопларнинг устига ялпайиб ётиб олган, бостириб кийиб олган думалоқ шляпаси башарасини деярли тўсиб қўйган киши қаршисида ўтирган озғинроқ одамга мурожаат қилиб. Кун иссиқ бўлса ҳам қўллари чўнтагига суқиб олган ул киши эриниб ўнг қўлини шимининг чўнтагидан чиқариб, кўрсатгич бармоғини оғзига суқиб намлади, кейин боши узра кўтариб, шу куйи турганча сўзлади:

— Ҳавонинг босими симоб устунининг 724мм ини ташкил этиб, намлик 60 фоизга боради. Шимолий

шарқдан эсан майин шамолнинг тезлиги секундига 3-5 метрга чиқади. 25-30 даражали илиқ ҳаво одамларнинг кайфиятига хуш ёқиб, бугунги ишнинг бароридан келишига сабаб бўлиши мумкин. Гап фақат фуқароларнинг харид қилиш даражасининг юқори ёки пастлигига боғлиқ. Бу ҳақда тўлиқ маълумотни иқтисод фанлари олими Зиёвутдин Ҳуснитдиновичдан сўраш ўринли бўлса керак.

Зиёвутдин Ҳуснитдинович деганлари тўладан келган киши экан, чўнтагидан «Marlboro» сигаретасини олиб шошмай тутатди, кейин гап бошлади:

— Рухсатингиз билан маълум қиламан-ки, Осиё мамлакатларини ҳам четлаб ўтмаётган инқироз фуқароларнинг харид қилиш майларини қитиқлаб қўйдиким, алалхусус, куни кеча мамлакат корхона ва ташкилотларида маош берилган кун эканлигини ҳисобга олсак, бугун отини қамчиланганнинг ошиғи олчи бўлади. Лекин сизларга айтсам, автобусимизнинг келишини яна бирор ярим соат кутадиган бўлсак, омад келиши уёқда турсин, растадаги жойларимиздан ҳам маҳрум бўлишимиз ҳеч гапмас.

Бу одамлар жиддий кўринишга эга бўлсалар ҳам бир-бирлари билан ниҳоятда хушмуомала бўлаётганлари учун ҳаддим сиғиб гапира кетдим:

— Муҳтарам жамоа! Мен бир қишлоқи йигитман. Шаҳарга келганимга ҳам бир ойдан ошган бўлса-да, ҳали бирор ишнинг бошини тутолмадим. Сухбат мавзуингиздан ҳамда мана бу ердаги ашёларингиздан сездим-ки, сизлар илм аҳли бўлиб, қандайдир илмий сафарга отлангансизлар. Ўзи падари бузрукворим ёшлигимдан ўқимишли бўлишимни орзу қилганлар. Ҳатто бу ҳақда қандайдир башоратомуз туш ҳам кўрган эканлар. Агар мени ҳам шу илмий экспедицияларингга олиб кетсаларинг, зора бирор фойдам тегса. Ёшим қирққа яқинлашиб қолаяпти, олимликка даъвогарлик қилиб, нонларингга шерик бўлиш ниятим йўқ. Шу катта шаҳарга келиб гадонинг душмани гадо бўлур деган гапнинг мазмунини озми-кўпми билиб олдим. Мен фақат шу юкларингни кўтариб, буюрган ул-бул ишларингни қилиб юрсам бас. Ахир илм аҳлига ҳам дастёр керак-ку, шундайми, — деб уларга қараб жовдирайман.

Тақдиримни ҳал қиладиган офир жимликдан сўнг думалоқ шляпали жуғрофия фанлари олими негадир кулгидан ўзини зўра тутиб турган одамдай кафти би-

лан оғзини сиқиб, лекин менга раҳми келдиёв, кўзларидан ёш чиққудек бўлиб гап суқди:

— Йигитча ёрдамга муҳтож чамамда. Гавдасининг пишиқлигидан, гап-сўзларидан илмга даъвогар чиқмас. Ростданам, қачонгача юклар елкамизни эзади, қолаверса илмга дахлдорлигимиз қаерда қолди? Сафимизга бу йигитни «Бош ёрдамчи» қилиб олишга розилар қўл кўтарсин. — Бахтимдан ўргилай, илм жамоаси ялписига қўл кўтариб мени янги лавозимга — бош ёрдамчи вазифасига қабул қилдилар. Худди шу пайт пешонасига «Отчопар» деган ёзувли «Пазик» машинаси пайдо бўлди. Боядан бери сипо сақлаб ўтирган илмий жамоа бир онда оёққа қалқиб, бири иккинчисини туртганча қоп ва коробкаларга ёпишиб, уларни автобустга юклай бошладилар. Мунча ишга берилмасалар, шошмаса ҳам улгурса бўлади-ку, деб анқаяман.

— Бош ёрдамчи, — деган иқтисод фанлари олими Зиёвутдин Ҳуснитдиновичнинг гулдуросли товуши ақлимни ўзига келтириб қўйди. — «Отчопар» дегани бу бизнинг тирикчилик дардидаги марказий илмий университетимиздир. Бугунги кунда бизлар асосий илмий изланишларни ўша даргоҳда бажараямиз. Анқаймай қопларга ёпиш! — Эсимни йиғиб энди мен ҳам юкларни автобустга юклай бошладим. Кейин ҳаммамиз унга ўтириб университетга йўл олдик. Отчопарга яқинлашганимиз сари илмий суҳбат авжига минди:

— «LM»ни қанчадан олдингиз?

— Йўл харажати билан 110 дан тушди.

— Болалар «VERSACE»сичи, — деб сўради шеригидан жуғрофия фанлари олими.

— 1200, — деди Зиёвутдин Ҳуснитдинович.

— «KIBO»нинг нархи қанақа?

— 800 дан.

Отчопарга етиб келгунимизча илм аҳли орасида «Cardinal», «Le ROCK», «Salamander», блузка, лифчик, колготки деган мен билган ва билмаган илмий иборалар янгради. Етиб келганимизда яна худди бояги тезликда жиҳозларни тушира бошладик. Отчопар деганлари юз гектарча даладек жойга тикланган бозор бўлиб, бу ерда ит эгасини танимас экан. Чумолининг инига ўхшаб гавжум ўйнаса ҳам бу ернинг ўз тартиби борлигига ҳайрон қолдим. Хусусан, мен қўшилиб келган «илм аҳли»нинг ҳар бирининг ўз тайинли жойи бўлиб, ўнлаб расталар орасида минглаб жойларни адаштирмай ўз жойларини топдилар. Улар ростдан

«собик илм аҳли» бўлиб, ўзларининг илмий тушунтиришларича «бозор иқтисодиётига мослашаётган» эканлар. «Бош ёрдамчи» деб бақририб чақиришлари билан югуриб бораман. Ҳали заказ сомсага, ҳали чой ёки пирожнийга югуртиришади. Эрталаб автобусга юклайман, кечқурун сотилмай қолган молларни қайта ташийман. Уч кун роса елиб-югуриб ишладим. Чойчақа ҳам тушиб турди. Бир гал чойга югуриб кетаётсам, «Кеп қолинг, заказ сомса! Дода сомса! Қўй гўшти ва карт думбага бўлган иссиқина заказ сомса!» деган жуда таниш ва қадрдон товуш эшитилди. Тўхтаб не кўз билан қарамай, собик синфдошим, ҳамқишлоғим Омон.

— Ие, Омон, ўзингмисан?!

— Мулладўст, наҳотки бу сен бўлсанг?

— Худди ўзиман. Тўхта, даданг сени пойтахтда бизнесмен бўп кетган деганди-ку!

— Ҳа-да, оғайни. Бизнес билан шуғулланаяшман. Ишнинг катта-кичиги бўлмас экан. Энг кераклиги муллажиринг бўлса бас. Худога шукр, икки йил ишлаб икки хоналик уйлик бўлдим. Насиб қилса бу йил уйланаман. Ўзинг-чи, ўзингдан гапир. Мирзачўлни обод қилдингми? Ҳаммаёғи бўстон, дostonларда битган гулистон бўлиб кетгандир.

— Э оғайни, нимасини айтасан, бир ойдан ошди, мен ҳам Тошкентдаман. Бахтимни қидириб юрибман. Зора сенга ўхшаб омадим чопса.

— Худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлиб кетади, оғайни. Уйим Чилонзорда, 8-квартал, 18-уй, 5-хонадон. Эслаб қол: 8-18-5, бу ерда қисқартириб шундай дейишади. Кел уйга, бир отамлашамиз. Заказ сомса! Дода сомса! Кеп қолинг! Оғайни, айбга буюрмайсан, совиб қолса ҳеч ким олмайди, тирикчилик. Албатта уйга кел! Заказ сомса! Дода сомса! — Омон билан хайрлашиб чойга чопдим. Келсам иқтисод фанлари олими Зиёвутдин Ҳуснитдинович бир кампир билан савдолашиб турган экан.

— Чой олиб келдим, домла, — дедим мурожаат қилиб.

— Э-э, ҳалақит берма! Хола, 1800 дан бир тийин камига бўмийди!

— Жон болам, бор пенсиямни бераяшман. Олтин олма, дуо ол! Берақол 1500 га.

— Хола, буни «VERSACE» дейдилар. Ҳозир энг моднийси шу, неварангиз маза қилиб кияди. Майли,

фақат сизга 1700 дан бераман, бўлгани шу, бошқа бир тийин ҳам тушмайман.

— Ия, домла, тунов куни «VERSACE»ни йўлқираси билан 1200 дан тушди, дегандиз-ку! Берақолинг холамга айтган нархларига. Улуғ ёшда эканлар, савобга қоласиз.

— Эй тирранча, сен нега савдога бурнингни суқасан. Буни бозор дейдилар. Пулига чидаган олади. Ҳой ландавур, ўзи кўзимга жа латта кўринувдинг. Сендақаларнинг ўрни далада, бориб кетмонингни чоп! Шу бугундан эътиборан бўшсан, бор, тошингни тер!

Шундай қилиб уч кунлик юришдан сўнг «марказий илмий университет»дан кўнглим совиб, бозорни ҳам ташладим. Бу йўл билан пул топиш менга тўғри келмас экан.

БАХТИМНИ ФАРРОШЛИҚДАН ТОПДИМ

Мана, фаррош бўлиб ишлаётганимга ҳам ҳадемай бир йил бўлади. Негадир кўпчилик «Кўча супурувчи» деб менсимай қарашади. Фаррош! Жуда жарангли эшитилади. Худди сангтарош, ҳайкалтарош сўзлари каби. Агар нисбий маънода эътибор берилса, фаррошлик бу касбларга монанддир. Сангтарош, ҳайкалтарош ҳам ҳар хил тош, гипс ва металл буюмларга ишлов берсалар, фаррошлар катта кўчаларнинг тош, фишг ва асфальтдан қурилган юзларига ишлов берадилар. Учала касб эгасиям гўзаллик учун курашади.

Кўча супурувчининг қандайдир романтик томонлари ҳам бор экан. Эрта тонгдан, ҳали сўпи азонга тайёргарлик кўрмасидан туриб ишга тушилади. Ҳар тонгда қўлингга супурги билан қуёшнинг чиқишини кутиб олишнинг ҳам завқи бор. Соат еттиларга қолмай кўчада одам гавжумлашади. Тасаввур қилинг, узун йўл четини супуриб кетаётирсиз. Олдингизда гўзал бир қиз сумкачасини бағрига босиб ишига ёки ўқишига томон елиб кетаётир. Нозиккина ва чиройли оёқчалари билан босиб ўтган йўлни тозалаб супуриш одамга роҳат бағишлайди. Орқасидан супуриб кетаберасиз... кетаберасиз... кетаберасиз... ва баъзан хаёл билан кўшни ҳудудга ўтиб кетиш ҳам ҳеч гап эмас. Тунов куни бир ҳурилиқонинг орқасидан андармон бўлиб кетаверибман денг, бир маҳал ўзимга келсам троллейбус бекатидаман. Бу ерни супуриши керак бўлган Мамажон ота чеккадаги чимнинг устида бир

чол билан гурунглашиб ўтирган экан. «Ишқилиб, кўчамизда пари-пайкаллар кўпаяверса, яқинда менга иш ҳам қолмайди» деб ҳамсухбатига қараб ишшайди. «Ҳўв, ота! Мاستон кампир мани кўчамга ўтиб кетди, чопинг ўзизам» дедим. «Қани, қаёққа кетди?» деб уёқ-буёққа аланглаб, кўзи билан олма-кесак теради. Кейин менга қараб, «Ҳов, ярамас, қари одамни алдаш яхшимас» деди. Мاستон кампир унинг кўшниси, иккаласи бева. Бир-икки марта чол кампирга оғиз очган экан, «эй-й... ёшлиқда эпллмаган ишни қариликда орзу қилдингизми, қуйилмаган чол» деб койиб берган экан.

ЯНГИ КАСБИМ ҚИЙИНЧИЛИКЛАРИ

Касбимнинг қийин томонлари ҳам бор. Тунов куни катта кўча йўлагини супураётсам, қаршимда бир хотин пайдо бўлди. Қўлида катта бульдог итнинг бўйнига солинган арқон. Бир-биримизга яқинлашиб келаяпмиз. Масофа қисқарган сари ити супургимни кўриб менга ириллайди. Хотиннинг эса парвойи фалақда. Итининг қошлодек гавдаси, баджаҳл важоҳатидан юрагим така-пука. Яна буниси етмагандек жағига тўр ҳам солинмагани учун каппа очилган оғзидаги кўшним Маъруф ота қўйларини боғлайдиган темир қоziқдак келадиган тишлари ялтираб кетди.

— Ҳой қиз, — дедим бунақа нозиктаъб аёлларга муомала қилишнинг унча-мунча ҳавосини олганим учун унга, қирқлардан ошган танноз бўлсаям дипломатлик қилиб, — ану.. кўппагингиз тишлаб қолмайди-ми? Жуда важоҳати хунук-ку!

— Чего! Ўзинг кўппак! Тишлаб олармиш... подумашь, одам қуриб қолгандай фаррошни тишлаб.

— Энди, девушкахон, ит барибир ит-да! Ҳар-қолда...

— Нима? Ит? Бу итмас, дўст. Хонадон посбони, қолаверса соҳиб. Безкультуршина! Тушунармининг, — деб танноз кўппакнинг тумшуғидан чўл этиб бир ўниб олса денг. Ити ҳам ўрганган шекилли, қарздор бўлиб қолмай деб қип-қизил тилини чиқариб хотиннинг лабидан сўлагини оқизиб ялаб олди. Мен бунақалар билан тўқнашавериб тажрибали бўлиб кетганман. Халатимнинг кўкрак чўнтагида Оламошим доим менга ҳамроҳ бўлиб юради. Танноз ити билан овора бўлиб турган эди, секин Оламошни олиб қўйиб

юбордим. Мушук ҳам аҳволни сезиб тургандай итга қараб бир миёвлади-ю, вақтни ғанимат билиб чопди, соҳибаси билан ялашиб турган «ақлли мавжудот» эгасини ҳам унутиб, мушукка томон бир ташланиб қолса бўладими?! Танноз кўшпакнинг бўйнига боғланган арқонни қўлига икки марта ўраб олгани учун ит билан баробар тезлик олиб уч метр масофага мукка сакраш қилди. Айтиб қўяқолай, агар шу топда мукка билан сакраш бўйича жаҳон биринчилиги ўтказилаётган бўлса, танноз хотин нах ғолибликни қўлга киритарди. Бечора аёл бу кутилмаган сакрашдан отилиб тушиб ҳушидан кетди. Бекатда турган озғингина хотин югуриб келиб унинг бурнига шиша идишдаги қандайдир дорини ҳидлатган эди, ўзига келиб, «Эдик! Менинг Эдигим!» деб атрофга бир аланглади-да, яна ҳушидан ажради. Ана сизга ҳайвонга бўлган муҳаббат! Бир маҳал ити келди, тилини икки қарич осилтириб. Бу пайтда мен йўлакнинг охирини супираётган эдим. Танноз, «Эдиким, посбоним! Асалим!» деб кетди оқсоқланганча итига суяниб. Девгавдали бу ити бир грамм сут берса ўлай агар, лекин уч сигирнинг овқатини кўрдим демайди.

Ану куни кўча супураётган эдим. Бир бола келаяпти, чакаги тегирмоннинг тошига ўхшаб тинмай айланади — овзига сақич. Оҳ... бу сақич! Биз фаррошларнинг энг хавфли душманамиз. Шунини ўйлаб топганининг уйи куйсин. Баъзилар уни чайнаб-чайнаб, дуч келган жойга ташлаб кетишади. Ўзиям тушган жойига ёпишиб олади. Кўчириб кўринг-чи!? Қириб кўрингчи!? Қани энди кетса?!

— Яхши бола экансан. Уйга кетяпсанми, — дейман кўнглига йўл топиш учун.

— Нима?! Сиззи нима ишиз бор.

— Ука, хол-аҳвол сўравомман-де.

— Қиз болага гап отасиз, билдизми! Ёки ҳалигин-дей...

— Хўп, ука. Хўп! Фақат битта илтимос, шу оғзингдаги сақични чайнаб бўлганингдан сўнг бекатнинг нарёғига ёки анави идишга ташлагин. Келишдикми?

— Нима!? Бир ками энди ахлат идишларини искаб юришим қолувди, дайди итларга ўхшаб. Живачкани бўлса хоҳлаган жойимга тупураман, билдизми, — деб сақични худди икки қаричли шардек пуфлаб шишириб, бир тишлаган эди, «Пақ!» этиб ёрилиб кетди.

Сақични лаби билан ямлаб думалоқ қилди-да, ҳозир супирилган асфальтга туфлади. Қоним қайнаб турган экан, ҳали асфальтга ёпишиб улгурмаган сақични олиб, «Кўчани булғаш мана бунақа бўлади!» деб сочи-га суркаб ташладим. Кетди фингиллаганча бир юз қирққа қўйиб. Бир маҳал битта хотин шовқин-сурон кўтариб кеп қолди, участковой милиционер амаки билан бояги сочи сақичга булғаланган болани етаклаб.

— Боламга ёпишиб ҳамма ёғига живачка чаплаб ташлабди. Кеткизолмаянман. Энди сочини таги билан олдириб ташлашга тўғри келади. Хорижда бўлганда бунақаларни катта жаримага солиб, адабини бериб қўйишарди, инсон ҳуқуқини поймол қилгани учун. Бола бечорамнинг психикасигаям урибди занғарининг қилиғи. Дарров қамоққа олинг бу ярамасни, — деб ойиси жанжал кўтарди.

— Гражданка, тинчланинг! Бошга живачка суртгани учун қамоққа олишга ҳақим йўқ, — деди участковой ҳам дарров аҳволни тушуниб.

— Нега?

— Чунки, бунақа статья йўқ. Агар тан жароҳати етказилганда бошқа гап эди.

— Шунақами?! Унда бу фаррошнинг бошлиғига чиқаман. Шу бугуноқ ишдан ҳайдатмасамми, — деб идорамиз томон кетди.

— Жуда боплабсан, — дейди шоп мўйловли участковой амаки. — Қани энди ҳамма живачка чайнаб шаҳар транспортига, кўча-куйларга тупуриб кетаётганларнинг боши шунақа чапланса!

Идора яқин бўлгани учун секин «жабрланувчи она-бола»нинг ортидан бордим.

— Ҳой, ким бу ерда кўча супурувчиларнинг бошлиғи?

— Ҳа, менман.

— Дарров «Беруний» бекатини супураётган фаррошни ишдан бўшатишингизни талаб қиламан.

— Нега?

— Қаранг, боламнинг бошини живачка билан булғаб ташлабди...

— Живачкани супурилган жойга туфлагандир-да. Бу савилни болангизнинг бошидан кетказиш қанчалар қийин бўлса, кўча юзасидан тозалаш ҳам шунчалар азоб. Зато, ўғлингиз энди живачкани дуч келган жойга туфлайвермайди.

— Ҳайдамайсизми?

- Йўқ!
- Нима ҳақингиз бор?
- Ахир ўзиз ўйлаб кўринг, бўшатсам ўрнига кимни оламан? Шу маошга ким ҳам келарди? Унинг жазоси шу ишни қилаётганининг ўзи эмасми?
- Устингиздан шикоят қиламан.
- Фойдаси йўқ.
- Нега?
- Тепадагилар ҳам билади бизда ишчи кучи етишмаслигини. Сизга бир таклифим бор. Агар шу фаррошнинг ўрнига ўзингиз ишга кирсангиз, ҳозироқ уни ишдан ҳайдашим мумкин.
- Нима? Бетамиз! Энди бир камӣ кўча супуришим қолувди...
- Майли, ўзиз биласиз. Мен сизга фақат уни жазолашнинг йўлини айтдим-да, — деб бошлиғим роса муомалани жойига келтирди. Хотин шанғиллаганча чиқиб кетди.

ИЛҲОМ ПАРИСИ БЕЗОВТА ҚИЛГАНДА

Бу кўчадан кимлар ўтмайди дейсиз. Турфа одамлар билан муомалада бўламан. Масалан, кўча бошида машҳур шоир туради. Ўзини юрт танисаям жуда камсуқум инсон. Салом берсам худди минг йиллик танишлардек қуюқ сўрашади. Бечора ўзиям ярим тунми, эрта тонгми, баъзан тинчлиги бузилиб, кўча айла-ниб қолади. Назаримда илҳом париси безовта қилади. Бу кўча-кўйда мен ҳам хизмат туфайли тентираганим учунми, ё шоир ўт-бетга кетганида ўша илҳом париси гаранг бўлиб, мени ҳам безовта қилади чамамда. Шунақада ўзидан ўзи меҳнат қуролим супургидан қаламга айланади.

Ану куни эрта тонгда кўчани бир текисда қилиб супираётсам, шоир акам дарахтдаги қушларнинг хонишига анқайиб келаётган эканлар, секин салом бердим.

— Во-алайкум ассалом, ҳорманг ука, — деди. Ширин муомаласидан эриб кетиб, бирданига дардимни тўкиб қолдим-ку.

— Ҳурматли шоир, мана, сизни эл танийди. Баъзан дарахтда сайраётган булбул ҳам сизнинг сатрларингиз оҳанг мисол юракка етиб бормаиди.

— Раҳмат, ука.

— Сизга раҳмат. Шоир ака, мендаям битта дард бор.

— Эшитаман, ука.

— Шу дардимни қоралаб қўйганман. Лозим топсангиз бир ўқиб берай.

— Марҳамат, марҳамат, — деди-ку, бироқ чеҳраси сал тундлашди. Ёнимдан қоғоз чиқариб мен ҳам илҳом париси безовта қилганда каллага келган шеъримни ўқий бошладим:

Қўлим ишда, кўзим йўлда,
Кўчамдан жонон ўтганда.
Лекин виждонан ишлайман,
Кўчамдан жонон ўтганда.

Бу кўчадан кўллар ўтар,
Ўтар ўғри, ўтар тўғри.
Жонон ўтса мен ёлғизнинг,
Ороми йўқ, ёнар бағри.

Катта кўча — катта кўзгу,
Бойлар минар «Мерс»ми, ДЭУ.
Борарман қўлда супургу,
Кўчамдан жонон ўтганда.

Шеъримни эшитганидан сўнг шоирнинг башараси касал тиш билан билмай аччиқ олмани тишлаб, тишлари қамашиб кетгандай бужмайди, ўқиганимга пущаймон бўлиб кетдим.

— Ука, сизга бир гапни айтайми, — деди.

— Лаббай, ака.

— Агар шу супургини менга уч кунга топширсангиз, сизни кейин фаррошликка Ўзбекистон уёқда турсин, Хитойдаям қабул қилмайди.

— Нима, менда қасдингиз борми? Ё Эски шаҳардаги бари пистафурушларни кўчамга чақириб келмоқчимисиз?

— Йўқ, — деди. — Ука, чумчуқ сўйсаям қассоб сўйсин деганлар. Яъни, ҳар ким ўз кўчасидан юргани маъқул.

КЎЧАМДАН ЖОНОН ЎТГАНДА

Лекин, касбимнинг яхши томонлари ҳам бор. Бизда иш кучи танқислиги туфайли деярли ҳамма фаррошлар икки, эплагани уч ҳудудни ҳам тозалашади. Ўзим уйла-

ниш тарадудиди юрибман. Шунинг учун бошлигим менга яқинда учинчи ҳудудни ҳам тўғрилаб бермоқчи эди. Тўғри, кўп тушинмаган ҳурилиқолар секин гап бошласам бурнини жийриб, ҳатто қарамайди ҳам. Лекин, яқинда Ойшани учратганимдан бери олам қаро тундаям менга чароғон, гуё бутун дунёнинг кўчалари эрта тонгдан сув сепиб, супуриб қўйгандек гўзал кўринади. Мен Ойшани биринчи кўргандаёқ, ҳалигидей... ёқтириб қолдим. Бекатда турган экан. Яхшиямки шу топда қўлимда супурги йўқ денг.

— Яхши қиз, кўйлагингиз ўзингизга бирам ярашибди, — деб юборибман биринчи учратгандаёқ.

— Ростданми, — деди у ҳам менга сузилиб қарар экан.

— Тўғрисини айтсам ман анчадан бери Сизни қидириб юрар эдим, — дедим қизнинг илиқ муомаласидан эриб.

— Бўйдоқмисиз, — деди у ҳам тўғридан-тўғри мақсадга ўтиб.

— Ҳа, мақсадим яхши қиз учратсам, бўйдоқлик ҳаётимга чек қўйиш.

— Қаерда ишлайсиз?

— Шаҳар ободонлаштириш бошқармасида, — дейман иложи борича дабдабага берилиб.

— Ким бўлиб?

— Ман... масъул ходимман. Яқинда звено бошлиғи қилиб кўтаришмоқчи. Бир сменада уч сменанинг планини бажармоқдаман. Ҳатто расмим идорадаги ҳурмат тахтасида осилган.

— Биламан, Мулладўст ака, биламан, — дейди кулиб унга исмимни айтмаган бўлсам ҳам. — Қолаверса ўзимам... — деб у қилпилаб бир қимирлаган эди, орқа томонида ушлаб турган супургисининг учи кўриниб кетди. Ҳайрон бўлаётувдим ўзим ҳам, нега бу қиз қўлларини орқасига беркитади деб.

— Ия, ўзлариям ўзимизнинг ижтимоий тоифадан эканлар шекилли...

— Жаям унчаликмас, оймларни тобилари бўлмай қолганди, ўринларига чиқдим. Ўзим муаллимлар институтида сиртдан ўқийман, — деди у нозланиб.

— Бизам «пролитехника» институтига кирмоқчимиз, — дедим кўплиқда гапириб, камсуқумликни қўлдан бермай.

— Политехникасини билардим, «пролитехника»-сини энди эшитишим.

— Бизга ўхшаган пролетариат учун очилганини мўлжаллаяпман, жонон.

— Техникаси-чи?

— Асосий мақсадим техникани чуқур ўрганиб, келажакда ўзи йўлак ва ҳовлиларга сув сепиб, супурадиган мини машиналар яратиш. — Ҳазилимдан қиз хандон отиб кулиб юборди. Унинг содда ва шодон кулгуси менга яна дадиллик бағишлади.

— Ойша, қолаверса кимдир кўчани супуриши керак-ку! Ахир ҳамма оқ халат кийиб, эртадан кечгача ёшлиқдан кўзининг нуруни бериб компьютерларда ишлайберса, шаҳар кўчаларининг қандай ҳолатга тушиб қолишини бир кўз олдингизга келтиринг! Статистик маълумотларга кўра энг кам асаб, қон босими касалига учрайдиган, соғлом, бақувват, оилага ниҳоятда вафодор, қолаверса кўп фарзанд кўришга жисмонан қодир бизнинг касб эгалари экан.

— Мулладўст ака, шунинг учун биринчи учрашувданоқ одамда ёқимли ҳис уйғотолдиз, — деб Ойша бону шунақа бир нозланади... нозланади... Юракларим дори еб бозорда оқиб ётган қовунлардай эриб кетса денг. Хуллас, бир ойга қолмай Ойша билан жуда яқин, худди минг йиллик қадрдонлардек бўлиб кетдим.

Омад қўшқўллаб келади деганларидек, бошлиғим куни кеча учинчи ҳудудни ҳам тўғрилаб берди. Буёғига яқин оқшомларнинг бирида бирга бўласиз. Оддий фаррош экан деб ўйламанг, тўйимизда бошлиқларимдан тортиб идорамизнинг барча ишчи ва ходимлари, гузаримиздаги сартарошу туманимизнинг ҳайкалтарош-сангтарошларигача ташриф буюради. Тўйга келинг, доғда қолмайсиз!

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

«ОЛТИН МЕРОСХЎР»

«Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармаси қабулхонаси. Котиба қиз машинкада чақиллатиб нарса ёзиб ўтирибди. Шу пайт хонага портфель кўтарган киши кириб келади.

— Ассалому алайкум! Раис ўзларидами?

— Ўзларида, — дейди ишини давом эттираркан котиба.

— Кирсам бўладими?

— Ҳозир, — деб котиба қабулхонага йўналаркан сўрайди. — Қайси ташкилотдан деб айтай?

— Биз ўрта ҳол ишбилармонларни ижтимоий муҳофаза қилиш жамиятиданмиз.

Ичқарида раис қандайдир чарм муқовали, каттагина қадимий кўлёмани диққат билан ўқиб ўтиргани учун қизнинг кирганини сезмайди ҳам.

— Кечирасиз, — дейди қиз бошлиқни чалғитгани учун ҳижолат бўлиб, — қабулга сўрашяпти.

— Қабулга.. қабулга... сўрашяпти, — деб раис китобдан кўзини уза олмас экан, хаёл билан давом этади. — Агар сўраётган бўлсалар, қабул қилиш керак. — Котиба энди хонани тарк этмоқчи эди, раис мутолаадан бошини кўтариб, хаёлини йиғиб сўрайди:

— Ким экан у?

— Ишбилармонлар жамиятидан экан.

— Ишбилармонларни ҳам маънавият қизиқтириб қолган экан, қирақолсин.

— Ассалому алайкум, — деб портфелли киши раис билан қуюқ сўрашади. — Соғлиқларингиз яхшими? Уйдагилар, ишлар билан омон-эсон, яхши юрибсизми? Менинг исмим Ундирвой Ғойибович!

— Кечирасиз, — ҳайрон бўлиб сўрайди раис, — тилшунос бўлиб бундай исмни энди эшитишим. Ғалати экан.

— Ҳа, падари бузрукворимиз иш билан қай тешикка бош суқмасин, ундирсин деб шу исмни кўйган экан-

лар. Ҳозирча натижа ёмонмас, — фахрланиб айтади Ундирвой Ғойибович.

— Ажойиб ҳол, Ундирвой Ғойипович.

— Ғойиповичмас, Ғойибович, яъни, ундиру ғойиб бўл маъносида.

— Ростданми?!

— Ҳа, ишингни битиргину одамларнинг вақтини олмай жўнаб қол маъносида.

— Қойил. Унда биздан нени ундиргани.. э.. кечирасиз, не мақсадда келдингиз?

— Пул!

— Пул? Қанақа пул?

— Пулда-ка пул-да, муллажиринг, яъни, бироз моддий ёрдам сўраб келдим.

— Кечирасиз. Бу иш билан биз шуғуланмаймиз. Бизнинг фаолиятимиз маънавийят билан боғлиқ.

— Нега шуғуланмас экансиз? Ўзи мен «Олтин меросхўр» жамғармасига келдимми?

— Йўқ, «Олтин меросхўр»мас, «Олтин мерос» жамғармасига келдиз.

— Фарқи нима? Мен ахир оғзингиздан эшитганимни айтаётибман. Кеча тилбузарда ахир сизни кўрсатишдими?

— Кўрсатишди.

— Ўшанда сиз ўз оғзиз билан бу бойликларга барчамиз меросхўрмиз дедингизми?

— Дедим. Тонмайман.

— Ана, яшанг! Биз ҳам ўша халқнинг бир бўлагимиз. Бизни ҳам сайланг расмий меросхўрликка, ўз улушимизни олайлик.

— Нимани?! Қанақа улушингизни оласиз?

— Нимани бўларди, бойликни-да.

— Қанақа бойлик? Неларни гапиряпсиз?!

— Сиз нима, ўзингизни гўлликка соляпсизми? «Олтин мерос» бўлганидан кейин олтини, тилласи бўлади-да. Қани бўлинг, мениям, ўзингизниям вақтингизни олманг!

— Нима қилишим керак вақтингизни олмаслик учун?

— Бизниям юртимизда қазиб олинаётган олтинларга эга бўлиш учун расман меросхўрликка ёзиб қўйинг. Навбат керак бўлса, майли, кутамиз. Ҳар нарсанинг ўз тартиби бор. Агар тезлатсангиз келишишимиз ҳам мумкин. Сиздан угина, биздан бугина. Биз ҳам нима-нидир тушунамиз.

— Нима?! Сиз... сиз биласизми кимсиз?!

- Кимман?
- Лақмасиз.
- Лақма.

— Ҳа, лақмасиз. Йўқ, оддий лақмамас, текинхўр лақмасиз. Бекорга банкрот ишбилармонлар жамиятига масъул бўлмабсиз. Мен бойликлар деганда кўчма маънода, яъни, маънавий бойликларни назарда тутиб гапирганман. Бизлар қадимий қўлёмалар, тарихий обидалар, осори атиқалар билан шуғулланамиз. Уларни кўчма маънода олтинга қиёслаб «Олтин мерос» жамғармасини очганмиз. Энди етдингизми бу сўзнинг маъносига?!

— Лақиллатаяпсизми? Бунақаси кетмайди! Биламиз юртимизда ҳар йили ўнлаб тонна олтин қазиб олишларини. Улар халқники, яъни ҳаммамизники. Бизларни аҳмоқ деб ўйламанг. Юрганлар юраберади лақиллаб, оғзини очганча.

— Э-э.. садқаи одам кетинг-е! Кап-катта, гапга тушунадиган одам десам. Қани хонани бўшатиб қўйингчи!

— Бермайсизми маблағдан?

— Йўқ!

— Гапиз ганми?

— Шундай!

— Хо-о, менга қаранг, сиз мени алдай олмайсиз. Агар гапимга яхшиликча юрмасангиз, катталарингга чиқаман.

— Ишдан қолдирдингиз. Хоҳлаган жойга боришингиз мумкин.

— Чиққаним бўлсин! Ҳали кўрсатиб қўяман сен лўтгибоз меросхўрларга! Халқнинг ҳақини еб ишбилармонлардан хабар олай демайди. Керак бўлса ундан юқорироққа, ҳокимларингаям чиқаман, — деб эшикни қарсиллатиб ёпиб, чиқиб кетади.

— Тавба, — деб раис унинг кетидан калласини силкитиб қараркан, яна қўлёммага бошини эгади.

...ҚИЛМАСА НАСИБ КЕТАР ҚОШИ ҚОВОҚДАН

Куз кунлари икки, баъзан уч, эринмасанг ундан ҳам кўп ошга боришга тўғри келади. Бир куни тонгда маҳалладаги маърака ошига чиқдик. Ундан сўнг кўчамизда истиқомат қиладиган Абдувоҳид аканинг қудасиникига ҳам таклиф қилинганмиз. Маъракадаги ошга саҳар соат бешда келдик. Одам унча гавжум эмас

экан. Аммо ош бўшроқ чиқибди. Шеригим Омонилла билан маъноли кўз уриштириб олдик. Иккимиз ошдан танавул қилаётган киши бўлиб кўринсак-да, пинҳона қуданикида бўладиган зиёфатта дам сақлаб, қошиқни шунчаки лаганга олиб борамиз. Хуллас, бу ердан деярли бир чимдим ҳам ош емай кўчага чиқдик. Ихтиёримизда пича вақт бўлгани учун хотиржам кўчамизга кириб келаётган эдик, энди қайилишимиз билан қуданикига турна қатор кетаётган машиналарга кўзимиз тушиб, иккимизнинг ҳафсаламиз пир бўлди. Ҳассакаш ва хонадон меҳмонлари айтилган вақтдан тўрт минут олдин йўлга тушишибди. Шундай қилиб биз икки жойдаги ошдан қуруқ қолиб, уйга равона бўлдик.

Эшиқдан кирсам уйда янги соғилган сутдан ширчай қайнатаётган эканлар, виқор билан ошдан келганлигимни пеш қилиб хонамга равона бўлдим. Ҳаммаданам биз билан бирга истиқомат қиладиган хотинимнинг аммасининг, «Ҳой ошхўр, жа бўмаса кўк чой дамлаб берай, ичиб олинг» деган гаплари хўрлигимни келтириб юборди. Лекин мен йигитлик гуруримни ерга урмай, икки пиёла кўк чойни оч қоринга хўриллатиб ичишга мажбур бўлдим.

Ҳаммага маълумки, ўзбекнинг оғзи овқат маҳали ҳам тинмайди. «Оҳ-оҳ, қандай мазали бўпти!» деб амма косадаги ширчойдан роҳат қилиб симираб эканлар гап орасида «Ош ширин бўптими?» деб сўраб ҳам кўядилар. Сир бой бермай «Жуда!» дейман. Оҳ... қани энди бугун мени кутаётган ва бир умрга эсда қоладиган, ошқозон билан бўладиган кўнгилсизликлар шу билан тугаса.

Мен тонгги муваффақиятсизликдан аламимни олиш учун бозорга тушиб, янги сўйилган қўй гўшти, бақлажон ва бошқа керакли маҳсулотларни харид қилиб, бир ажабсанда пиширишга аҳд қилдим.

— Аяси, бугун янги қўй гўшtidан бир ажабсанда қилиб берайми?

— Яшанг дадаси! Хўп ажойиб инсонсиз-да! Эрталаб икки жойдан ош едим, болаларим ҳам бир мазали таом есин, деяпсиз-да.

Ичимда «Дард!» десам ҳам, «Ҳа, энди.. аяси, ўзинг тушунасан-ку!» деб оилавий обрў қозонишда давом этаман. Тонгдаги икки ошдан қуруқ қолган, амма мақтаган ширчойдан ҳам ичмаган бўлсамда, тўрхалтани олиб кўтаринки руҳ билан бозорга жўнадим. Роса эринмай бозорнинг олди маҳсулотларини харид қилдим. Мен бугун ошқозон дарди учун чин маънодаги тақдирнинг аччиқ хужумига қарши салб юришини

бошлаган эдим. Айтиб қўяқолай, ҳатто буюк саркарда Искандар Зулқарнайн ҳам ўзининг Ўрта Осиёга қарши юришини менчалик кўтаринки руҳ билан бошламаган.

Ярим кило қўйнинг диркиллаган карт думбаси, семиз қўчқорнинг ички сони — барра гўштидан бир кило сотиб олиб, ашулани хиргойи қилганча уйга равона бўлдим. Келиб газдамас, оловли ўчоқни осиб зўр иштаҳа билан ўзим овқатга уннай кетдим. Хотиним, «Дадаси, қарашиб юборайми?» деб сўраганида, «Хотин кишининг қўли овқатга тегса, хафа бўлмагину, баъзан овқат ўхшамаслиги мумкин» дейман.

— Унда нега ҳар куни мақтаб-мақтаб мен пиширган овқатимни ейсиз, — деб хотиним эътироз билдирди.

— Хотин, мана, тўғриси айт, дунёдаги энг машҳур ошпаз ким — эркак, оти... ҳаҳ, шу тобда эсимдан чиқибди, хуллас ўзинг биласан-ку, ўша француз ошпази. Ўзбеклардан энг машҳури Маҳмудов жаноблари бўладилар. Хонадонимизда ҳам камтарин қуллари онда-сонда ош қилсак, қозоннинг тагигача ялаб ташлайсизлар.

— Майли, дадаси, майли. Сиз билан баҳслашиш бекфойда. Пишираверинг-чи, кўрамиз хунарингизни, — деб ён босади. Биламан хотинларнинг устамонлигини. Овқатни ўзим пишираётганимдан хурсанд бўлаяпти. Баҳонада дам олиш кунидан фойдаланиб кир-пирини ювади.

Қисқаси икки соат уриниб таомни пиширдим. Эркак кишининг қалбига ошқозон орқали йўл очасан деган аёл дунёда энг ақллигига шубҳа қилмайман. Шунинг учун қорним бўм-бўшлигига қарамай, кайфиятим еттинчи осмонда.

Аллоҳга минг адад шукрлар бўлсин, ана, қозонда ажабсанда ёқимли ис таратиб пишмоқда. Хотиним иштаҳа билан бугун олиб чиққан бодринг ва памидоридан тўғраб, устидан аччиқ қалампирни майдалаб шакароб қиляпти. Ўжар аммамиз ҳам ёшлари бир жойга бориб қолганига қарамай ҳовлига сув сепаяптилар. Уйим жаннатнинг ўзи, яшаш учун яна нима керак ўзи?! «Жаннатда ҳам топилмайди бу дамлар» деганча ўзимни секин ишхонамга урдим. Токчада, китоблар орқасига беркитилган, агар арман биродарлари алдаб сотмаган бўлса, сақланганига беш йил тўлган бўлса ҳам, ҳали ўн гулидан бир гули уёқда турсин, қопқоғи ҳам очилмаган коньяк, «Ака, қачон мени бу зимистон шишадан озод этасизу, орзингиздан кириб, қорнингизга қўшиламанда катта кучга айланиб, кўп яхши-ёмон...

нималар деяпман... савобли ҳаракатларингизда дармон бўламан, деб худди менга ўхшаб, ўзининг ёғига ўзи қоврилиб ётибди.

— Оҳ... — дейман ярим пиёла майдан симирар эканман, мазасидан тамшаниб, — ҳаёт нақадар гўзал. — Май ичакларимдан жизиллатиб ўтиб, ошқозон безларини тўртинчи скоростга солди. Ҳозир чиқаман-да маза қилиб ажойиб ажабсандани тановул қиламан. Нақадар ёқимли сўзлар. «Олам қандай гўзал!» деб ашула айтгим келади.

— Хотин, овқатни суз! Роса вақти бўлди. Бир тўйиб овқатланайлик.

— Ҳозир, дадаси, ҳозир, — дейди у шакаробнинг устига янги етилган пиёзни артар экан, аччиғидан кўзёшларини дув-дув тўкиб.

— Хоним, сизнинг бу кўзёшларингиз менга бўлган муҳаббат ва вафодорлик белгисидир. Лекин, ҳаёт ўз ҳукмини ўтказар экан. Яъни, айтмоқчиман-ки, Сиз қанчалар ҳиссиётга берилманг, хаёлимга ҳозир қозондаги овқатдан бошқа нарса сизмайди. Қозонни очинг энди, бунча имилламасангиз. Одамам шунчалар совуққон бўладими. Тайёр овқатни вақтида сузиб келтирмасангиз?!

— Дадаси, бунчалар бесабр бўлмасангиз. Ҳозир сузаман, аччиқук тайёр бўлсин. — Хуллас у яна беш дақиқача имиллаб овқатни лаганга суза бошлади. Бу ўртада яна мени интизорлик билан кутаётган шишадаги майнинг ичига бир қўл «калла ташлаб» чиқаман. Кейин хотинга қараб:

— Ўзлари ва аммаларига алоҳида ликоичада, «менларга», маъзур тутасиз мен сўзини кўплиқда айтаётганим учун, бозорга тушиб чиққан акажонингизга, овқат пиширган камтарин қулларига, ва ниҳоят бугунги таомни пишириш ташаббуси билан чиққан болаларингизнинг дадаси бўлмиш менга, бугун икки жойга ошга чиққанимни зарра ҳисобга олмай алоҳида лаганчага сузингиз, — дейман.

— Уч кишилиқ таомга қарши танҳо ўзингиз...

— Нечун ҳар нарсага етган фаросатингиз, оддий нарсаларга келганда оқсайдур, жоним.

— Хо-о, савил қолсин. «Ақлни пешлаб, иштаҳани ошлаб» олибдилар-да, — деди хотиним ичганимни сўзамол бўлиб қолганимдан сезиб қолиб.

— Гап қайтармай айтгани қил!

— Хўп бўлади, дадаси, — деди ҳозир мен билан ўйнашиб бўлмаслигини тушунган рафиқам.

Хўш, буёғини ҳам қотирдим. Хотиним олиб келаётган таомнинг ҳиди оламни тутиб кетди.

— Қанчалар очлигимни билсанг эди, хотин. Қараб тур, ҳозир шу бир лаган овқатни ўн минутга қолмай қорнимда кўрасан.

— «Худо хоҳласа»дан бошланг, дадаси, «Худо хоҳласа»дан бошланг.

— Эй-й... жуда кўп гапирдинг. Афандининг кунини менга пешлаяпсанми? Афанди бу Афанди. Ёзувчи халқни инсофга чақирриш учун ўйлаб топган. Билдингми?! Қани овқатни суз!

Ҳамма билса керак ўша машҳур латифани. Эшитмаганларга эслатиб қўяман. Хуллас, Афандининг хотини ош пиширибди. Ош тайёр бўлганда Афанди, «Хотин, қани ошни суз! Бир тўйиб ейман, роса қорин очди» дебди. Хотини худди мени хотинимга ўхшаб, «Дадаси, Худо хоҳласа денг, савоб бўлади. Қолаверса, айтганингиз вожибдир» дебди. Шунда Афанди, «Эй ақли калта хотин. Яратган эгамнинг менинг ош ейишим билан не иши бор. Келтир таомни эринг буюрганда» деб зарда қилибди. Хотини ошни келтирибди. Афанди энди қошиқни олиб, ошга қўл узатаман деганидан дарбоза тақиллабди. Афанди чиқса подшоҳнинг сарбозлари келган экан. Улар Афандини шаҳаншоҳ йўқлаётганини айтишибди. Афанди олдин ошни еб олиш ниятида, «Сизлар бораверинглар, мен ҳозир кийиниб, ўзим етиб бораман» деганига унамай, «Подшоҳи олам, «Дарров келтиринглар! Агар кийинмаган бўлса-да олиб келаверинглар» деган» деб, уни одиларига солиб, ўрдага йўналибдилар. Афанди борса подшоҳнинг уйқуси қочиб, то кўзи юмилгунча унга қизиқ воқеалардан айтиб беришни буюрибди. Афанди унинг буйруғига амал қилиб, вақт ярим кечадан оғанда уйига келибди. Эшикни тақиллатса хотини, «Бемаҳалда келган ким?» деб сўрабди. Тоқати тоқ бўлган Афанди, «Худо хоҳласа эринг, очавер хотин» деган экан.

— Бу бошқа гап, қаяқдаги латифалар билан хаёлни оласан, — деб хотин келтирган бир лаган ажабсандани кўриб, кўнглим мойдек эриб, қошиқни лаганга узатдим. Яхшиямки Афанди эмасман, яхшиямки зolim подшоҳлар замони ўтиб кетган, деб қошиққа битта думба, битта гўшт, битта сабзи, битта бақлажонни илиб, эшикка қараб кулиб қўйдим-да, энди оғзимни очган эдим, эшикнинг табақаси оғзим билан баробар очилиб остонадан беш эркак кириб келса бўладими?! Булар мен билан беш йил институтда бирга ўқиган, пахталар-

да, имтиҳонларда бирга «олтин давр» гаштини сурган курсдошларим эди.

— Нима, ажабсандани лаганга босиб, бизларсиз бир ўзинг емоқчимисан, — деди бухоролик Акбар.

Тавба, одам ҳам шунчалар ўзгарадими?! Ҳаммаси қорин қўйган, мен билан ҳол-аҳвол сўрашади-ку, ҳаммасининг кўзи лагандаги овқатда. Тафсилотига тўхтамоқчи эмасман, хуллас яшаш жойим ўзгарганлиги туфайли улар уйимни уч соатча қидириб зўра топишибди. Шунинг учун роса оч қолишибди ҳам. Сўрашиб улгурмасимдан ҳаммаси дастурхон атрофига чўкишди. Юзга фотиҳа тортилди. Ўзбекчилик таомилига кўра, мезбонмасманми, ҳаммаси эркак бўлгани учун ўзим дастурхон тузишга киришдим. Чой-пой, уларга қошиқ, нон, қанд-қурс дегандай, ҳаммасини келтира бошладим. Шунча нарсани бир қатнашда келтириб бўлмайди. Иккинчи келганимда лаган яримлаб қолибди, менимча дўзаҳда шундай азоб берсалар керак, уёқдан буюққа хаёлда фақат бир илинж билан қатнайман: «Ишқилиб овқатдан менга ҳам қолсин. Тиқилиб қолгурлар, мени ҳам унутмасинлар-да». Қаёқда дейсиз? Яна буниси етмагандай ошхонада хотиним аммамиз билан тановул қилиб ўтиришибди. Ҳар гал пиёлагами, қошиққами борганимда амма, «Куёв бола, бай-бай-бай! Қўлингиз дард кўрмасин! Овқатни болабсиз!» дейдилар. Учинчи гал дастурхон тепасига келсам ишонасизми-йўқми, собиқ курсдошим Адҳам қошиғидаги таомни оғзига олиб борар экан, «Овқатни ўзинг пиширганингни эшитдик. Ўтган йиллар бежиз кетмабди. Оббо қадрдон-ей, роса ширин пиширибсан» дейди луқмани чайнаб ютар экан.

— Ҳа ўзимам... — дейман лагандаги охирги парча гўшт ва думбага умид билан назар ташлаб, оч қолганимга ишора қилиб.

— Қойил! Жуда ширин бўпти, — деб Тоҳир сўнгги гўшт билан думбани нонни устига қўйиб, оғзига олиб борар экан. — Ўша-ўша Султонсан, меҳрибон ва меҳмондўст. — Унинг таом чайнашига қарар эканман, назаримда у овқатнимас, бутун танамни, нафсимни ютиб юбораётгандай туюлади менга. Ичимдан зил кетсам ҳам, сир бой бермай, «Олинглар, еб ўтиринглар» дейман дўстим айтганидек меҳмонаввозлик қилиб.

Эй Худо қудратингдан, икки жойга таклиф этилиб, бир чимдим ҳам ош ейолмасам, лоақал ширчой ичмадим. Ўзим бозор қилиб, зўр таом пишириб жилла курса тузини тотмасам, бу қандай кўргилик. Наҳотки Афан-

дининг бошига тушган «саргузашт» ҳаётдан олинган бўлса. Меҳмонларни қай аҳволда кузатганимни айтиб беролмайман. Лекин, дўстим айтганидек ўша-ўша Султонлигимга бориб, меҳмондўстликни қўлдан бермадим. Улар кетганидан сўнг қуруқ ошқозонга тушган май таъсиридан ўзимни ўринга таппа ташлаб ётиб қолибман.

Бир маҳал қоронғи тушиб, вақт алламаҳал бўлганида хотин уйғотиб, «Дадаси, ўртоқлар билан бўлиб овқатни яхши еёлмадингизми? Эрталабки ширчойдан пича бор экан, шуни иситгандим. Ичасизми?» деб сўради.

— Худо хоҳласа ичганим бўлсин, хотин, келтир ширчойингни!

ЯШАШНИНГ ЯГОНА УСУЛИ

Қаёққа қарасанг навбатга туришдан нолишади. Ўртоқлар, ҳар нарсага холис қарайдиган вақт етиб келди. Нимаси ёмон навбатни? Мана, гузардаги дўконга сарийё келиб, қаторда турибман. Эллик биринчи бўлиб ёзилдим. Қизил сабзини навбат билан оладиган маҳалда рўйхатга ёзиш расм бўлди. Бу нимадан далолат — интизомдан. Ҳарқалай пала-партишлик йўқ. Аммо... битта аёл безовталана бошлади.

— Вой, бир ёшли боламни қайнонамга ташлаб келувдим. Бечоранинг жигари оғрийди, яхши қаролмайди.

Ҳов опа, дегим келади ўша аёлга, нима қипти бир ёшли бўлса. Кап-катта йигит бўп қопти. Мустақилликка ўрганади биров қарамаса. Мамлакатимизда ҳозир боқимандалик кайфиятига қарши ёшпасига кураш кетаётган маҳалда.

Анави кишини қаранглар, қорни осилиб тиззасига тушай дейди. Ҳадеб дастрўмоли билан пешонасидаги терни артгани артган. Ўртоқ! Озиш керак! Замона талаби шу. Тунов кунни шакарга навбатга тургандим, озроқ тартибсизлик бошланиб қолди. Шунда бир семиз хотин ўзидан кетиб қолса бўладими? Ўзи навбатим яқинлашиб қолувди, эссизгина. Очиқ, ҳавога олиб чиқишга тўғри келди уни. Ўша аёлдан олдинда турган йигитга, «Оғайни, қарашиб юборинг, савобли иш» дедим, «Чучварани хом санабсиз, навбатим яқинлашганда одам ташиш билан шуғуланмайман» дейди аблаҳ. «Бу одаммас... эй-й, бу бемор. Сизда инсоф борми ўзи» дедим тутақиб. Турганларнинг бари хотин-халаж,

бўлмаса шу ярамасга ялиниб ўтирармидим? Лекин, оз бўлса-да инсоф бор экан. «Майли, — деди узала тушиб ётган аёлнинг гавдасига чамалаб қарар экан. — Бу иш анча вақтни олса керак. Битта шартим бор. Мабодо навбатим келса шу халтани шакарга тўлдириб торттирасизлар. Огоҳ бўлинглар, тарозидан уриб қолмасин. Мен буларни яхши биламан».

Одамларнинг бир-бирига эътиборини қаранг: беморни ташқарига олиб чиққунимизча улар айтилганидек халтани тўлдириб қўйишибди.

Уй олиш учун олти йилдан бери навбатдаман. Ҳар йили ҳужжатларни янгилаш керак экан. БТИ деган ташкилотга ўргатганларидек тонгги соат олтида бориб, ўттиз олтинчи бўлиб навбатга ёзилдим. Тушга яқин қабулга кирдим. Справка ёзиб берадиган киши ҳужжатларни кўриб қайтариб берди.

— Уйингизнинг плани эскирибди, янгиланг.

— Ҳужжат ўтган йили қилингани билан уй ўша-ўша ҳолатдалигича турибди, — дейман диққинафас бўлиб.

— Гапни кўпайтирманг ишим битсин десангиз.

— Бу иш билан ким шуғулланади?

— Даҳлиздан ўнг қўлдаги охириги эшикка кирасиз.

— Навбатим-чи, саҳарда ёзилиб зўра киргандим олдингизга.

У киши бошимдан оёғимгача назар солиб деди:

— Ука, биринчи келишингизми дейман. Ҳамма нарсани сўрайберар экансиз. Чиқиб кетаётганда яна навбатга ёзилинг. Омад кулиб боқса кечга қадар кирасиз.

Плани янгилаетган муҳандиснинг эшиги олдидаям одам тикилинч экан. У ерда йигирма еттинчи бўлиб ёзилдим. Қарасам, бундан олдинги навбатда мендан олдин турган аёл бу ерда биринчи бўлиб турибди.

— Ия хола, уёқда ўттиз бешинчи эдингиз-ку! Бу ерда биринчи бўп қопсиз...

— Э, ўғлим, ҳаёт кўп нарсага ўргатаркан. Қарасам бу ердаям одам ғужғон ўйнаяпти экан. Нима бераётганини суриштириб ўтирмай ёзилиб қўйдим, мана, асқотяпти. Дарвоқе, ташқаридаги дўконда пахта ёғи бераётган экан. Бориб навбатга ёзилинг, қоқиндик, қайтишда ола кетасиз.

Кўрдингларми, уйга навбатга туриш учун ҳужжатларни навбатда туриб янгилаш керак. Бу ўртада озиқ-овқат масаласи ҳам бенавбат ҳал қилинмаслигини унутмаслик лозим. Бу нимадан далолат — ҳаётимизга навбатнинг яна чуқурроқ кириб келаётганидан. Бас

шундай экан, бизлар бунга кўникишимиз, мослашишимиз даркор. Эсинглардами, машҳур инглиз олими Чарльз Дарвин «Турларнинг танланиши» номли илмий асарида табиат ва тирик мавжудот фақат мослашув орқали ҳаётни давом эттиради, деган экан. Йўқса шундай улкан ва бақувват динозаврлар биз билан олдинмакетин навбатда турган бўларди. Биз инсонлар ҳам табиатнинг бир бўлаги эканлигимизни унутмайлик, ҳадеб уни танқид қилмай, кўникайлик, мослашайлик. Ана, табиатга бўйсунмай уни жиловламоқчи эдик, оқибатда экология бузилди. Шунинг учун фарзандларимизни ёшлиқдан бу ҳаётга тайёрлаб борайлик, жисмонан чиниқтирайлик. Дарвоқе, жисмоний мукамалликнинг навбатдаги хусусиятига куни кеча бўлиб ўтган воқеани айтмоқчиман. Маҳалламиздаги дўконга кирсовун кепти. Оламан деган сон мингта, сотувчи бўлса битта. Бўй турадиган воқеа, ур-сур бошланиб қолди. Олдинда турган бир аёлни тирикликгича босиб кетишди. Нима демоқчиман, агар жисмонан бақувват бўлсанг, оёқ остида қолиш хавфи камаяди.

Хулосам шу: бугунги кунда навбат яшашнинг ягона ва энг охириги усули. Ҳамма нарса — калиш, гуруч, уй, ер, далаҳовли, кўйинг-ки, ҳатто бахт ҳам ўз навбати билан берилади. Ошкора замон, тан олиш керак, навбатда туриб бизлар бир-биримизни итарамиз, ҳақорат қиламиз, сўкамиз, иш ҳатто жисмоний куч ишлатишга ҳам бориб қолди. Демак, навбатда турган шахснинг барча хусусий ҳислатлари ва имконлари намоён бўлади. Ана шунақа, бизнинг халқ навбатда туриб тобланмоқда.

СОБИҚ «ВОДОВОЗ»

Куш уясида кўрганини қилади деб бежиз айтмаган эканлар. Маъруф ҳам ваъдавозликни отасидан ўрганди.

— Дада, валасапит олиб беринг, ҳамма ўртоқларимда бор, — деб ҳиқиллади у болалик кунларининг бирида.

— Албатта, ўғлим, сенга эртагаёқ уч филдиракли, айиқ боласининг расми боридан олганимиз бўлсин, — деди дадаси.

— Ур-ре, дадажоним яшасинлар, — деб хурсанд бўлиб кетди кенжатой. Худонинг эртаси кўп экан. Аммо, Маъруфжоннинг болалигига аталган кунлар ўтиб кетди, валасапитдан дарак бўлмади.

— Ё ичкиликни дейсиз, ё оилани, — деб бир куни

майга жигилдони ҳақкалак отган отага масалани кески қўйди хотини.

— Оилани дейман, — деб кўкрагига уриб қўйди отаси. — Энди ичсам тил тортмай ўлай, — деб онт ҳам ичиб юборди. Бу ваъдасиям икки ҳафтага бормади. Олдин ширакайф бўлиб келди, кейинроқ яна чўчка ҳолига тушгунча ича бошлади. Отаси бундай ваъдаларнинг нечтасини бериб юбормади, аҳвол эса ўша-ўшалигича қолаверди. Жўжабирдай жон эмасми, хотини уни ҳар гал кечиришга мажбур бўлаверди.

Оилада аҳвол Маъруфжонга таъсир қилиб ўқишининг мазаси бўлмади. Ўқитувчилари ундан шикоят қила бошладилар.

— Ҳадеб араққа муккадан кетгандан кўра мундоқ болаларнинг ўқишидан хабар олсангиз бўлмайдими? Маъруфдан ўқитувчилари нолишяпти, — дея куйинди ойиси.

— Ўғил боланинг тарбиясида ота етакчи бўлмаса, ким ахир, — деб гердайди дадаси. — Маъруф, қани буёққа кел! Айт-чи, қачонгача юзимизни шувут қиласан?

— Дада.. эртадан фақат аъло баҳоларга ўқимасамми, — деб ўзи ҳам билмай ваъдани катта қилиб юборди ўғил.

— Яша, ота ўғил! Бу кетишда ҳали отангдан ҳам ўтасан шекилли, — деб хурсанд бўлиб кетди ота. Ростданам шундай бўлди. Унгача ҳали анча қовун пишиғи бор эди.

— Маъруф, бу кетишда ким бўласан, билмайман, — деди кекса муаллим Толиб ака. — Билимсизлик майли, айбмасдир. Аммо бетайинлигинг жуда ортиқча.

— Куйинманг, домла, — деди у оқсоқолик қилиб. Мамлакатимизга қурувчилар керак. Ҳали мен зўр қурувчи бўлиб кетаман-ки, ҳамманг уялиб қоласизлар.

Ўрта таълим мажбуриймасми, ўқитувчилари тишни тишга қўйиб чидадилар. Ниҳоят у мактабни «тугатиб» шаҳодатномани қўлга олди-ю, деди:

— Азиз муаллимлар! Ўн йил таълим бердинглар, раҳмат! Биз ёш авлодни катта ишлар кутяпти. Энди кимлигимизни кўрсатиб қўядиган пайт келди. — Унинг гапига ўқитувчилар мийғида кулиб қўйдилар.

Ўрта мактабни битириб у уч-тўрт йил кўзга кўринмай юрди. Бу ўртада хизмат қилиб келди, лекин бир ишнинг бошини тутмади. Тоқати тоқ бўлган отаси ёқасидан олиб тутоқди:

— Бўйинг бўйим билан тенг, қачонгача боқиманда бўлиб юрасан, номард?!

— Дада, мени катта ишлар кутяпти. Сабрнинг таги олтин дейдилар. Йигит кишининг бир омади чопса, кетаберади олдинга.

Ўйлаб-ўйлаб у шофёрликка ўқишга кирди. Гувоҳномани олиб сув ташийдиган машинага ўтирди-ю, «Маъруф водовоз» деган номни олди. Қишлоқмасми, сув қувурларда ўтказилмаган. Ҳамма сув ташийдиган машинага кўз тикади. Чўнтагига уч-тўрт танга тушиб уни энди «Маъруфбой» деб чақирадиган бўлдилар. Ора-чора унинг эски одати қўзғаб, кунлаб ишга чиқмасди.

Бир куни бошлиғи уни шаҳарга эҳтиёт қисмлар олиб келишга юборди. Шаҳарга келиб унинг оғзи ланг очилиб қолди. Баланд иморатлар, чиройли машиналар, башаралари қўғирчоқникига ўхшаб бўяб-чапланган ойимчалар, кино-театрлар... хуллас у шаҳарда бесабаб саккиз кун қолиб кетди. Қайтиб келганида кутавериш тоқати тоқ бўлган бошлиғи унга бақирди:

— Қаерларда юрибсан? Бўлди етар! Суяк бориб пичоққа тақалди. Аризангни ёзасан, бўлмаса прогул учун...

— Нималар деяпсиз, — бўш келмай баланддан келди Маъруф. — Мен у ерда бекор юрибманми? Қачонгача машиналарда сув ташиймиз...

— Нени назарда тутяпсан? — қизиқиб сўради бошлиқ.

— Пойтахтда лойиҳалаш институтлари кўп экан, — деб у кўрганларини эслай бошлади. — Уларда шундай лойиҳалар бор-ки... алақачон қишлоғимизни замонавийлаштириш пайти келди... яъни... сувни қувурларда ўтказамиз, — деди у ўйламай миясига келган гапни алжираркан. — Ҳа, бу иш билан биз ёшлар шуғулланамиз, — деди у бошлиғи унинг гапларига қизиққани сари ваъдани катта қилиб.

— Қойил, — деди бошлиғи, — сени содда десам... Яхши. Ташаббускорларга кенг йўл берамиз!

Шундай қилиб у катта автокорхона касаба уюшмасига раис қилиб сайланди. Ташаббуси овоза бўлиб, туман газетасида у ҳақда мақола босилди. Маъруф кўтарган муаммо жуда долзарб бўлгани учун тез орада машҳур бўла бошлади. Ҳатто вилоят газетасида номи тез-тез тилга олинadиган бўлди. Бир гал республика газетасида унинг расми катта қилиб берилди. Расмнинг тагига шундай сўзлар йирик ҳарфлар билан битилганди: «Ҳамма қишлоқларга қувурларда сув ўтказиш керак! Бу иш билан биз ёшлар шуғулланамиз».

Тез орада пойтахтдаги лойиҳалаш институтининг вакили келиб у билан суҳбатлашди. Ярим йил ичида уларнинг қишлоғига сув қувурлари ўтказилди. Ўзи туман Халқ оқсоқоллар кенгашига ноиб этиб сайланди. Сал ўтмай уни туман ободонлаштириш бошқармасига бошлиқ қилиб кўтардилар. Шунда у «Қишлоққа соф ҳаво» шиори билан чиқди. Бу ташаббуси ҳам республикага овоза бўлиб, уни қўлловчиларнинг сафи кенгая борди. Бир гал унга ваъдабозлик панд бериб қўяй деди. Баҳорги ободонлаштириш мавсуми даврида уни қўшиб ёзишда айблашди. Вилоят мажлисида роса танқид қила бошладилар, ваъдавозлик, катта гапириб иш қилмаслик каби гаплардан анчаси бўлди. Мажлис раиси шундай деди:

— Ўртоқ Жафаров! Ҳаммаси майли-я, элик минг ўрнига беш юз минг ёш ниҳол ўтказилди, деб ҳисобот беришингиз ҳаммасидан ўтиб тушади. Ярим миллион кўчат-а... Қўшиб ёзиш бошимизга не кунларни солгани ўзингизга аён. Айтинг-чи, шу камчилик билан юқори лавозимда ишлашга ўзингизни лойиқ деб ҳисоблайсизми?

— Азиз ўртоқлар, — дея кутилмаганда яқдиллик билан сўз бошлади Маъруф. — Биродарлар! Шу қошонада ўтирганларнинг бари менинг дўстларим эканлигини билмас эканман, — деди у астойдил кўзига ёш олиб. — Ҳа, дўст айтиб айтади! Камчиликларим бор. Балки улар кўндир ҳам. Лекин, яна бир нарсани унутмаслик керак, иш бор жойда камчилик ҳам бўлади. Ҳисоботда ноларга келсак, машинистканинг айби билан кўрсатгичдаги битга ноль кўпайиб кетибди. Ўзи жуда кўҳликкина қиз, Аҳад Аҳмадовичнинг жиянлари бўлади. Начора, аммо, мен бу нолни ўчирғич билан ҳам ўчирмайман. Аксинча, келаси наврўзда ярим миллион кўчат ўтказиш билан айбимни юваман ва бу хатони ўзим учун ноиб сифатида наказ деб қабул қиламан. Мен янги ташаббус билан, кўкаламзорлаштиришда ярим миллиончилик ҳаракати билан чиқаман! Агар ишни давом эттиришимга руҳсат берсаларинг, албатта...

Бундай юракни ўртовчи, лекин оташин ва жарангдор нутқни кутмаган мажлис аҳли олдинига ҳаяжондан энтикиб қолди, кейин бирдан зални гулдиросли қарсақлар жаранги қолади.

— Яша шоввоз!

— Гаплари қатъий, унга йўл бериш керак!

— Ёш бўлса ҳам узоқни кўзлар экан, — деб дарров уни олқишлай бошладилар. Унинг сўзлари айниқса юқоридан келган вакилга жуда мойил тушди. Келаси йили уни пойтахтга, жуда катта лавозимга ишга чақирдилар.

— Бошлаган ишимни тугатай, — деди у шошиб қолмаганлигини билдириб, янги таклифдан юраги қизиса ҳам...

— Сиз энди бундай ишларни кенг қамровда олиб бориш шароитига эришдингиз, — дейишди унга ишонганлари.

Мана, бугун собиқ «водовоз» отасини кўргани қишлоққа келиб, яна шаҳардаги ишига кетаётир. Эшикда қора рангли «Волга» машинаси унга мунтазир. Ўғлини кузатаётган ота ёнига имлаб деди:

— Ўғлим, бу... Халқободдан келтирганингни таги кўриная деб қолди...

— Об-бо қариб қуйилмаган отам-ей. Майли, келаси йилга Шотландия деган мамлакат билан битим тузганмиз. Насиб қилса уларнинг вискисидан юбораман, — деди ўғил.

— Яша, ота ўғил. Буғдой нонинг бўлмасаям, буғдой сўзинг бўлсин, — деди кетаётган машинанинг кетидан қарар экан отаси жилмайиб. — Бу кетишда ҳали узоққа боради. Эҳ... бизнинг давр бошқача эди, жуда бошқача эди.

ЮГУРЯПМАН

У пайтда мен ёш — бошловчи ёзувчи. Ҳикояларим онда-сонда матбуотда кўринар, ўша кунини мен учун байрам бўлиб кетарди. Матбуотда орақунда қатнашадиган, кийинишлари ҳам пўримгина ёш ёзувчиларни кўрсам юрагим ҳаприқиб кетар ва ичимда мен ҳам албатта ёзувчи бўламан деб кўярдим.

Бир кунини шундай бўлди. Анҳор бўйидаги ошхонага овқатлангани кирдим. Овқатга қошиқ урмасимдан тепамга икки киши келди. Улардан бири, «Мумкинми, йигитча» деб менга мурожаат қилди. Жой бўш-ку, сўрамасдан ўтиравермайдими, деб унга қарадим юрагим орзиқиб кетди. Бу ўша — йил бошида анча шов-шувга сабаб бўлган қиссанинг автори эди. «Ҳа, албатта, марҳамат!...» дея каловсираганча мен ҳам илтифот кўрсатдим. Эҳ... мунча камсуқум бўлмаса, тагин ёш ёзувчилар ичида энг машҳуридан. Мен ҳам

танилиб кетганимда шундай камтарин ва хушмуомала бўламан.

— Шундай, дўстим, — деди у шеригига, — ҳозир фақат ёзишни билиш билан иш битмайди. Ў-ў илгарилари айтишарди, ёзувчи бўлиш учун орқа бақувват бўлиши керак деб.

«Хаҳ, ўйладим ичимда, ҳаммасининг орқасида ишонган тоғи бор. Бақувват. Биздақаларга йўл бўлсин».

— У вақтларда орқангни стулга қўйиб, уззукун ёзиб ўтиролсанг ёзувчи бўлардинг, — дея у гапини давом эттирди. — Бугун сиёсат бутунлай ўзгача. Энди оёқ ҳам бақувват бўлиши керак. Мана, ўтган ҳафта чиққан ҳикоямни бостириш учун редактор ҳузурига етти марта қатнабман. Қиссамни-чи? Шу «Қизил олма»ни чиқариш учун нашриётга қатнаб икки туфлидан айрилибман.

Хомкалла! Орқа бақувват бўлиши керак деганда у чидан ва саботни назарда тутибди. Бу эски сиёсат экан. Мен эса уни энди эшитишим. Ҳозир матбуотда танилиш учун оёқ ҳам бақувват бўлиши керак экан-да. Шу пайтгача оддий нарсани билмаганим учун ўзимдан ўзим нафратланиб кетдим. Шу бутундан бошлабоқ мен ҳам оёққа зўр берай-чи!

Тезроқ шуҳратга бурканиш мақсадида мен эрталаб туриб югуришни машқ қила бошладим. Бирорта ҳикоя ёзиб қолсам, редакцияма редакция чопишни қанда қилмадим. Елдим-югурдим. Ҳамма ёзган ҳикояларимни йиғиб нашриётга бир йил қатнадим. У ердагилар ҳатто ўқишга ҳам вақт тополмадилар. «Қўлёзмалар жуда кўпайиб кетган, кейинроқ келинг» дейишади ҳар гал борганимда. Мен ҳам вақт ўтказмай физиллайвердим уларнинг ҳузурига. Охири қабул қилишди. Ўқиб чиқиб, «Бошланишига чаккимас, фақат умумий гаплар бўлиб қолибди, яна, бу нарсалар ҳақида илгари кўп ёзишган. Ука, янги гап айтишга ҳаракат қилинг. Фикр оригинал бўлсин» дейишади. Тушкунликка тушмадим. Уйга зинфиладим. Яна ёзишга тушдим. Оригинал фикр излаб роса тентирадим, изғидим, ишладим. Шу алфозда икки йил ўтиб кетди. Лекин, аҳвол ҳамон ўша-ўша — бу вақт ичида бор-йўғи тўртта ҳикоямни босишди, ўлиб орзу қилган шон-шуҳратдан дарак йўқ.

Лекин, бу елиб-югуришларнинг менга умуман нафи тегмади деб айтолмайман. Ҳаммаси аста-секин рўй берди. Илгарилари юрагим тез-тез сиқиб оғрирди, ҳозир бу касалликдан буткул фориг бўлганман. Олдин

шалвираб қадам ташлардим, энди шаҳдам қадам қўядиган бўлдим. Ҳаракатчан одамга тамаки бутунлай тўғри келмас экан. Бир ҳикоямни қўлтиқлаб редакцияга чопаётган эдим, бўғзимга бир нарса тикилиб қолгандай нафас олишим қийинлашди. Чекишни ташлашга мажбур бўлдим. Ҳаммаданам 14 сентябрь куни кўп ғалати ҳодиса рўй берди. Бу кун шаҳримизда югуриш куни деб эълон қилинган, ҳамма — ёшу қари, хотин-халаж, қоринли-ю, қоринсиз, ҳатто министрларгача югуриши керак. Улар шаҳарнинг энг марказий кўчасига йиғилади. «Старт» шу ердан берилади. Шу пайтгача мен ўн беш қадамдан нарига ўтмаганим учун «Финиш» қаердалигини билмасдим. У ердан кўринмасди-да.

Хуллас, мен ҳам «Старт» чизигига турдим. Команда берилди. Югуришни бошладик, чошиб кетаяпман. Асталик билан сафимиз камая бошлади. Энг олдин қоринлилар сафимизни тарк этди, кейин қариялар, хотин-халаж ва бошқалар. Йигирма-ўттиз чоғли одам илгарилар кетаяпмиз. Шаҳарнинг кичик ҳалқа йўлига чиқиб олганмиз. Анча ўрганиб қолганим учун шунчаки эрмакка лўкиллаяпман. Яна ўн беш-йигирма минутлардан сўнг кўп шерикларим халлослаб қолишди. Орқага қарасам югураётганлар орасидаги масофа бир чақиримча бўлиб чўзилиб кетибди. Кўпи қизариб-бўзариб, охирги кучи билан чопаяпти. Мен жа олдинда бўлмаса ҳам, биринчи ўнталикда кетаяпман.

Бир маҳал «Финишгача 3 км.» деган ёзувга кўзим тушиб қолди. Шу ердан кўчанинг икки четини шаҳарлик бекорчилар ўраб олишган. Улар чопаётганларга қараб бақиривади, қўллаб-қувватлашади. Айниқса энг олдинда кетаётганнинг тарафдори кўп экан. Айтишларича у ўтган йили биринчиликни қўлга киритган экан. Ҳатто, кўчанинг четидан чиққан бир киши, чопувчининг устози бўлса керак, у билан ёнма-ён беш юз метрча масофага бирга югуриб бориб, олдинда қисқа, лекин, энг муҳим масофа қолганини, спортсмен бу масофани бемалол тез чошиб, маррага биринчи келиши мумкинлигини, қолаверса орқасида жиддий рақиб йўқлигини айтиб борди. Мен учинчида кетаётганим учун унинг гапини аниқ эшитдим.

«Финиш»га жуда яқин қолганида устозининг ўғитлари шогирдигамас, менга таъсир қилди шекилли, тезлашиб олдин иккинчида бораётганини қувиб ўтдим, кейин етакчига танглашдим. Ёнма-ён қувлашяпмиз. Ҳақиқий жанг кетди ўзиям. Маррага элик метрлар чамаси қолганда рақибимнинг сал орқалаётганини сез-

дим. Кўча юзасидаги томошабинлар бизга қараб бақирришади, олқишлайди. Қуловимга ҳеч нарса кирмайди. Рақибимнинг сал оқсаётгани далда бўлди чоғи, кучимга куч қўшилиб, маррага яна тез илгарилардим. Уёғини яхши эслолмайман. Марра чизигини, кесиб ўтганимда ўзимни осмонда кўрдим. Тагимда оломон, ҳавода муаллақ қолиб яна уларнинг қўлига тушаман, улар мени осмонга ирғитади. Шуни айтсалар керак-да, «Бир муштдан урса ўлдиради, бир кафтдан берса тўйдиради» деб.

Бир ҳафтадан ўтгач мени газета соврини учун бўладиган мусобақага, кейинроқ шаҳар, яна республика миқёсидаги беллашувга таклиф қилишди. Ҳамма мусобақаларда фахрли биринчи ёки иккинчи ўринни эгаллаяпман. Ҳаётим, турмуш тарзим тубдан ўзгариб кетди. Ҳар куни уч маҳал югураман. Йўқса устозим (спортчи бўлгандан кейин тренери бўлиши керак экан) қўймайди. Адабиётдан анча узоқлашиб кетдим. Аммо, ҳалиям зўр бериб чопаман, энди фақат редакция ёки нашриёт йўлларидамас, катта спорт йўлларида югураман. Уйқусиз ижод тунларимни эсласам, хўрсиниб қўяман. Эҳ... адабиёт, мени қай кўчаларга етакладинг?..

Ижоддан узоқлашиб кетган бўлсам ҳам ёзувчи ва журналистлар билан тез-тез учрашиб тураман. Улар мени спортга қандай кириб келганим, кун тартибим ва машғулотларим билан қизиқишади. Тунов куни «Шаҳар тонги» газетаси адабиёт бўлимининг мудури келиб мендан интервью олди. Қизиқ, ҳикояларимни кўтариб унинг олдига беш-олти марта югурганман, ҳаракатларимдан жисмонийсини назарда тутмаса, бошқа ҳеч қандай натижага эришмаганман.

— Қалай, қандай югуриясиз, — деб сўради у.

— Сизнинг олдингизга ҳикояларимни кўтариб қандай чопган бўлсам, шундай лўкиллаяпман, — дедим мен ҳам тап тортмай.

— Қўйсангиз-чи, нималар деяпсиз, — дейди худди мени танимаётгандай. — Мен сиздан жисмоний машқлар ҳақида сўраяпман, — деб қисталанг қилди.

— Жисмоний машқлар зўр, аммо ижодийси оқсаб қолди, — дедим унинг қитиқ патига тегиб. Эртасига «Шаҳар тонги»нинг биринчи бетида «Чемпионнинг спорт ва адабиётга муҳаббати» номли мақола чиқибди. Унда муаллиф менинг жисмоний машқлардан ташқари адабиётга ҳам ишқим борлигидан, унча-мунча ҳикояларим матбуот юзини кўрганини ҳам айтибди.

Шундай, оёққа зўр беришда давом этаяпман. Адабиётдаги югуришни баъзи ёзувчи ва редакторлар «Бузоқнинг югургани сомонхонагача» қабилида қарашганди, спортдагилар, «Кичкина деманг бизни...» деб шуни айтсалар керак-да, дейишяпти. Буёғи нима билан тугайди, ўзимгаям қоронғи, лекин югурияпман.

«Ҳасан-Ҳусан саргузаштлари» туркумидан

«АЙЁР ТУЛКИ»НИНГ СИРИ ФОШ БЎЛДИ

Хонадаги календарда 2 сентябрь — янги ўқув йилининг биринчи куни. Ҳасан-Ҳусан ойнага қараб капалакнусха бўйинбоғини тўғрилашмоқда. Кийиниб бўлгач аяси уларни эшиккача кузатиб қўяди. Қўлларида гул билан улар мактаб томон шодон қадам ташлаб кетдилар.

Ака-ука эгизаклар бекатга келиб тўхтаган троллейбусга чиқдилар. Салонда кўзойнак тақиб, газета ўқиб кетаётган амакига яқинлашиб у кишига салом бердилар ва ушлагичларни ушлаб оддилар.

Маннон Убайдуллаевич: — Воалайкум ассалом! Одоби бола экансизлар. И-я, Ҳасан-Ҳусан бўлсаларинг керак.

Ҳасан-Ҳусан: — Ҳа, шундай, — деб бараварига жавоб беришди.

Маннон Убайдуллаевич: — Тавба, ўхшашликни қаранг, нах икки томчи сув дейсан киши. Менинг исмим Маннон Убайдуллаевич! Қайси биринг Ҳасан, қайси биринг Ҳусан?

Ҳасан: — Мен Ҳасанман.

Ҳусан: — Мен Ҳусанман.

Маннон Убайдуллаевич: — Ё қудратингдан, Худо! Одамам шунчалар ўхшаш бўладими? Айтинглари-чи, сизларни мактабда, уйда адаштириб туришадими? Қизиқ воқеалар ҳам рўй бериб турса керак.

Ҳусан: — Тўғри айтдингиз. Бизни гоҳида ҳатто туққан онамиз ҳам адаштириб юборади.

Ҳасан: — Амаки, биз шунчалар ўхшашмизки, баъзан ўзим ҳам иккиланиб қоламан: Ҳасанманми, Ҳусанманми деб.

Маннон Убайдуллаевич: — Ха-ха-ха! Қойил! Буниси зўр бўлди. Ўқитувчиларингм бутунлай фарқлай олмаса керак. Бундан фойдаланиб ҳам турасанларми?

Ҳусан: — Ҳа-да, уларнинг адаштиришларидан оқилона фойдаланамиз. Биз Глиэрда, мусиқа мактабида ўқиймиз. Ўқишимиз оғир. Масалан, кеча Ҳасан учун жавоб беришимга тўғри келди. Мусиқадан уй вазифасини бажармаган эди.

Маннон Убайдуллаевич: — Ростданми? Унда биров учун меҳнат қипсан-да!

Ҳусан: — Қарздор бўлиб қолмади. Ҳовлида турамиз. Ярмини у супиради, ярмини мен. Хуллас, у менинг ярмимни ҳам супириб берди.

Маннон Убайдуллаевич: — Офарин! Жуда зўр! Бу ўхшашликдан ҳар куни фойдалансаларинг керак?

Ҳасан: — Деярли ҳар куни. Тасаввур қилинг, мусиқадан имтиҳон кетаётир. Ҳасан арпеджиони ўрганишга вақт топмади, мен эса тайёрман. Буёғи ўзизга маълум.

Маннон Убайдуллаевич: — Қойил! А-а... барибир, бирорталарингда ўқитувчилар билиши мумкин бўлган қандайдир белги, масалан, холми, чандиқми бўлса керак?

Ҳасан: — Бўлганда қандоқ. Лекин бизлар айтармидик. Амаки, майли, Сиз бегонасииз, айтамыз. Ўзи ҳеч кимга айтиб мақтанолмасдик, сиримиз фош бўп қолишдан кўрқиб. Фарқимиз шундаки, Ҳусаннинг ўнг қулоғининг орқасида каттагина холи бор. Лекин у кўзга кўринмайди. Ҳусан уни ҳеч кимга кўрсатмоқчи ҳам эмас. Сизга кўрсатса бўлади, бегонасииз. Ҳусан, кўрсатиб қўй! — Ҳусан ўнг қулоғини қайириб кўрсатган эди, каттагина холи кўринди. — Кўрдингизми, бу сир. Фақат ҳеч кимга айтманг, ўртамызда қолсин.

Маннон Убайдуллаевич: — Зўр! Жуда зўр! — Худди шу пайт троллейбус бекатга келиб тўхтади. Ҳасан-Ҳусан «Кўришгунча хайр, амаки!» деб тушиб кетишди.

Орадан кунлар ўтди. Глиэр номи мусиқа мактабининг футбол майдонида бир гуруҳ болалар тўп сураётирлар. Таблода 4"А»-1 4"Б»-1 деган ёзув бор. Шу пайт Ҳасан тўп билан олдинга томон йўналиб зарб билан тўп тепади. «Г-о-о-о-л!» деган қийқириқли овоз ҳамма ёқни тутиб кетди. Ҳасан-Ҳусан шодонлик билан бир-бирларини қучоқлайдилар. Шу билан ўйин тамом бўлади. Эгизаклар мактаб ўқув биноси томон йўл оладилар.

Ҳусан: — Ютганимиз зўр бўлди, Ҳасан. Ўзингам сўнги голни худди «айёр тулки» — Шукерга ўхшаб сўқдинг.

Ҳасан (ҳорғин қиёфада): — Тўғрику-я, лекин имтиҳон нима бўлади?

Ҳусан: — Ташвиш тортма! Эски услубимизни қўллаймиз. Ким ҳам сезарди?

Улар мактабга келиб катта ҳарфлар билан «Имтиҳон кетаётир!» деб ёзилган эшик томон йўналиб, интизорлик билан ўз навбатларини кута бошладилар. Ярим соатча вақт ўтиб кўзойнак таққан аёл чиқиб «Азизов Ҳасан, имтиҳонга!» деб эълон қилади. Эгизаклар бир-бирлари билан маъноли кўз уриштириб олдилар. Ҳусан капалакнусха бўйинбоғини тўғрилаган бўлиб, Ҳасаннинг ўрнига хонага йўналди. У одоб билан бошини эгиб, имтиҳон ҳайъати ўтирган томон қараб таъзим қилди. Кейин секин пианинога яқинлашиб, қоидаси билан ўтирди. Худди шу пайт эшик очилиб эгизаклар билан 2 сентябрь куни троллейбусда учрашган амаки — Маннон Убайдуллаевич пайдо бўлди. У киши билан кириб келган мактаб илмий мудирини имтиҳон ҳайъатига қараб деди:

— Танишинг, мактабимизнинг янги директори Маннон Убайдуллаевич! У киши консерваторияда ишлар эдилар. Энди бизнинг мактабга ишга ўтдилар. Имтиҳонга тез-тез ташриф буюриб турмоқчилар. Марҳамат, Маннон Убайдуллаевич!

Экзаминатор, «Амадей Моцарт! Рондо! Ижро этади 4 «Б» синф ўқувчиси Ҳасан Азизов! Марҳамат!» деб эълон қилди. Акасининг ўрнига кирган Ҳусан «эски танишининг» таниб қолишидан чўчиб, лекин бор кучини ва маҳоратини ишга солиб имтиҳон мусиқасини чалиб беради. Ҳайъат аъзолари ижродан кўнгиллари тўқ бўлса ҳам, янги директорга маъқул бўлармикин деган маънода у кишига қарайдилар. Маннон Убайдуллаевич кўрсатғич бармоғи билан имлаб Ҳусанни чақирди. У саросима ичида яқинлашиб келганида директор, «Ўнг қулоғингни тут!» деди. Ҳусан қалтираб ўнг қулоғини тутди. Маннон Убайдуллаевич унинг қулоғини бураб, холга назар ташлади, кейин пичинг ва кулги аралаш деди:

— Кўриб қўйинглар! Бу Ҳусан! Эшикнинг орқасидан мўралаб турган эса Ҳасан. (Шу пайт эшикка суяниб, тирқишидан мўралаб турган Ҳасан ҳаяжонда йиқилиб, имтиҳон хонасининг полига ағанаб тушади). Ана, ўзлари ҳам ташриф буюрдилар. Айёр тулки тумшугидан илинди! Энди нўмерларинг ўтмайди! — Ҳайъат аъзолари ҳайрат ичида уларга қараб қолдилар.

АЛАМ

Кўчадан Дурдона ўтиб кетаётир. Ҳасан унинг ортидан суқланиб қарар экан, ўзича хаёл суради... Қани энди қизнинг олдидан безорилар чиқиб қолса-ю, унга тегажоғлик қилса — бошидан лентасини суғириб олса, портфелини торта бошласа... худди шу пайт Ҳасан келиб қолади. У безориларга қараб япон каратэчиларига ўхшаб «и-и-и-й-а-а!» деб қичқиради ва уларга ташла-ниб муштлашади. Икки дақиқада қўллари билан ғалати ҳаракатлар қилиб безориларни ер тишлатади. Кейин оёғи остида ағанаб ётган безорининг қўлидан лентани олиб қизга узатади. Дурдона унга меҳр ва миннатдорчилик туйғулари билан тикилиб лентасини қўлига олади. Ҳасан унинг портфелини кўтарганча қизга қўлини узатади. Улар қўл ушлашиб йўлга равона бўладилар... Ҳасан шуларни орзу қилиб турганида кўчада унинг икки ўртоғи пайдо бўлади. Улар Ҳасаннинг кўча ўртасида мерайиб турганини кўриб, «Ҳасан, тинчликми? Нега катта йўл ўртасида қаққайиб қолдинг?» деб ҳолаҳвол сўраган бўдилар. Улар яқин келганларида Ҳасан дўстларининг елкасидан олиб, «Э оғайнилар, бошимга ташвиш тушди. Бир қўллаб юборларинг. Қарз бўп қолмайман» деди. Кейин уларга энгашиб неларнидир тусунтира кетди.

Эртасига худди шу пайт Дурдона ўша йўлдан юриб мактабидан қайтаётир. Айнан шу ерга келганида унинг олдидан кечаги икки зумраша чиқди. Бир-бирларининг елкасидан ушлаб олган оғайнилар Дурдона чапга юрса чап томондан, ўнгага юрса ўн томондан унинг йўлини тўсадилар. Кейин уни тўхтатиб, бошидаги лентани тортиб оладилар, портфелини ҳам олиб кўйишади. Бурчакда айна шу ҳолни кутиб турган Ҳасан энди «ёрдамга» чиқмоқчи эди, орқадан келаётган Ҳусан пайдо бўлади. Йўлда воқеаларни кўриб келаётган Ҳусан Ҳасаннинг режасидан буткул беҳабар, жаҳл билан «безориларга» ёпишиб, худди Ҳасан орзу қилган каратэчиларга ўхшаб муштлашиб кетди. У икки дақиқага қолмай «безориларнинг» таъзирини берди. Улардан бири калтакланаркан, «Мунча қаттиқ урасан» деб, росмана ҳушидан ажради. Ҳусан унинг қўлидан лентани олиб Дурдонага узатди. Кейин чанг бўлиб кетган портфелни олиб қоқар экан, қизнинг қўлидан олиб йўлга равона бўлди. Улар кетиб бораётганида «безориларнинг» тепасига етиб келган Ҳасан уларнинг орқасидан алам билан қарар

экан, «Соори, компаньонлар! Кутилмаган тасодифга кўра воқеа бошқача тус олди. Аммо, «Ал қасос ул минал ҳақ!» деб қўйди.

ҚАСОС

Ҳасан бир эшик ёнига келиб, қўлидаги секундомер тугмасини босиб, эшик тепасидаги қўнғироқ босмасини пича ушлаб туради, кейин югуриб бориб кўчанинг қарама-қарши томонидаги буталаб ўсган яшил кўчатнинг орқасига беркинади. Пижамали газета ўқиб ўтирган киши қўнғироқнинг жаранглашига қараб, қўлидаги газетасини столга улоқтирар экан, хоҳламай эшикка йўналади. Ташқарига чиқса ҳеч ким йўқ. Уёқ-буёққа аланглайди-да, «Тавба, одамларнинг қиладиган иши қолмаган» деб кириб кетади. Ҳасан у кишининг ҳар бир ҳаракатини секундомер билан белгилаб қўяди. Энди у бурчаккача боради ва у ердан ўша уйғача яёв юриб, бунга қанча вақт кетиши мумкинлигини секундомер билан ўлчайди.

Эртаси куни пешин вақти. Ўша кўчанинг бошидан Ҳусан келмоқда. Унинг қўлида чарм тўпи ҳам бор. Бурчакдан кузатиб турган Ҳасан секундомерни олиб уни маълум масофа қолгунча кутади, кейин секундомернинг тугмасини босиб, қайилишдан кечаги уй томон чошиб кетади. Етиб келганидан сўнг роса олти секунд ўтгач у қўлидаги товукнинг тухумидек тош билан кечаги пижамали киши чиққан уйнинг дераза ойнасини уриб чил-чил синдирди. Яна қўлидаги секундомерга қараб, «Бир, икки, уч. Учдан қолгани пуч!» деб, кўчанинг қарама-қарши томонига қочмоқчи бўлиб, энди уч қадам ташлаган эди, кўчанинг у томонидан қўлида икки халтада узум, олма, нок кўтариб бозордан келаётган кечаги пижамали кишига рўпара келиб, даярли урилиб тўхтади. Ваҳоланки, у киши Ҳасаннинг ҳаракатларини ҳанг-манг бўлиб кузатиб турган экан. Саросимага тушган Ҳасан ўзини қаерга қўйишини билмасди.

— Ҳа зумраша, қўлга тушдингми, — деди хонадон соҳиби қўлидаги халтани ерга қўяркан Ҳасаннинг қулоғидан бураб. — Сенга кўрсатиб қўяман бировнинг ойнасини бесабаб синдиришни!

Худди шу пайт воқеа содир бўлган жойга етиб келган Ҳусан уларга ҳайрон бўлиб қараб қолди.

МУАММО ҚИДИРАМАН

Ҳурматли китобхон, қўлингиздаги рисола нашрга тайёрланаётганида китобнинг муҳаррири мени, яъни муаллифни нашриётга чақириб қолди. Хатоларини кўриб беришим керак эканде, деб борсам, муҳаррир китобча учун яна уч саҳифа етмаётганини айтиб қолди. Хуллас, шу уч кун ичида уч бетлик ҳажвия ёзиб беришим керак экан. Ҳа энди, карнайчидан пуф кетди дегандай гап, ёзувчи бўлгандан кейин ёзиб ташлайдида деб ўйларсиз. Сизга очигини айтсам ёзиш жуда қийин нарса. Кўп ёзувчилар мияга келиб қолса бирпасда, ўзидан ўзи ёзиб ташлайман деса ҳеч ишонманг. Аслида бу жуда қийин жараён бўлиб, авваламбор ёзувчини ижодга ундайдиган воқеа, тўғрироғи муаммо керак бўлади. Қаердан топаман ўша муаммони. Ҳозирги кунда бу нарса анқонинг уруғи бўлса. Аслида муаммони ҳаётнинг ўзи кўрсатади. Масалан, ишга кетаяпсиз. Автобус ўлгур ҳеч келмаяпти. Ана сизга ҳаммани қийнайдиган зўр муаммо. Аммо бу ҳақда ўзим бир неча марта ёзганман. Гап сўнги чиқаётган китобимнинг охириги ҳикояси ҳақида кетаяпти. Энди зўр нарса ёзмоқчиман.

Хўш, қаердан топсам экан каттароқ муаммони. Шу мақсадда кўчага чиқаман. Кўзим ҳамма яхши нарса болаларга мавзуидаги ёзувга тушиб қолди. Топдим, мактабга бораман. Ёзнинг чилласи бўлгани учун мактабда бирортасини топармикинман деган хаёл билан дарбозадан кириб борсам одам ғужғон ўйнаяпти. Қурувчилар энг шимариб мактаб биносини, синфхоналарни таъмирлаётган эканлар. Директорни учратиб, ўзимни таништирдим. «Қалай ака, қандай муаммолар бор?» десам, «Ука, қанақа муаммо бўлиши мумкин. Худоба шукр, ҳозирги ота-оналар жуда масъулиятли. Ҳамма қийинчиликларни бизга ташлаб қўйишмайди, қаранг, уларнинг қўли қўлига тегмай мактабимизни таъмирлаб беришяпти» дейди.

— Ия, кечирасиз, бу ишлаётганлар ҳали қурувчилар эмасми? — деб ҳайрон бўлиб сўрайман.

— Ҳаммаси ота-оналар. Ҳавас қилсанг арзийди. Агар қурувчилар келганда таъмирлаш янги йилгача чўзиларди. Эътибор беринг-а, улар ҳатто қурилиш материалларини ҳам ўзлари олиб келганлар.

— Ўқитиш жараёнида ҳам улардан фойдалансангиз бўларкан.

— Жуда тўғри айтдингиз. Негадир бу ҳақда илгари ўйламаган эканман. Биласизми, кейинги пайтда кўп ўқитувчилар бозорга чиқиб кетаяптилар. Борлари ҳам нуқул болничийда. Адабиётчи ўқитувчимиз кўп касал бўлади. Ёзувчи одамсиз, тишингиз ўтади бу соҳага, шанба кунлари бўш бўлсангиз оталиққа олинг. Ҳарҳолда келажак авлод...

— Кечирасиз, шошиб турувдим. Бу ҳақда кейинроқ гаплашармиз, — деб секин кўчага йўналдим. Энди қаяққа борсам экан?! Хаёл билан касалхонага яқинлашиб қолибман. Ўртоғим қулоқ дўхтири бўлиб ишлайди, хабар олайчи, уларда не муаммо бор экан. Дўхтирхонага узун даҳлиздан кириб борсам ҳамшира қиз югуриб келиб кўрсатгич бармоғи билан лабига босиб «Жим!» ишорасини қилди. Бош врачнинг хонасида бир соатдан бери мажлис кетаяпти экан. Кун иссиқ бўлгани учун эшикни очиб қўйишган. Секин бориб қулоқ сола бошладим.

— Ҳурматли жамоа, — деб сўзида давом этди нотик, — яхши ишлаётганимизни шундан ҳам билса бўлади-ки, бизда бир даволанган бемор иккинчи бор бу даргоҳга қайтиб келмайди. Демак у отдай тузалиб кетади ва бир умр бошқа дардга йўлиқмайди. Бунга мен касаллик варақаларини диққат билан кузатиб амин бўлдим. Кузатув давомида яна шу нарсани аниқладим-ки, бутунги бемор жуда тартибли ва бизнинг кўмакчимиздир. Аниқроғи у бизнинг ҳаёт манбаимиз, моддийлигимиз демоқчиман. Ўзилага маълум, ҳукумат қарори билан бизда тиббий хизмат кўрсатиш бепул жорий этилган. Лекин ҳамон аксарият беморлар дори-дармонларни ўзлари топиб келмоқдалар. Бу нимадан далолат — боқимандалик кайфиятидан ҳалос топаётганимиздан. Ким билади, бу кетишда йигирма биринчи асрда тиббиётга умуман эҳтиёж қолмас...

Ўн беш минутча эшитиб нотикнинг бирорта муаммони тилга олганини эшитмадим. Нафсиламбирини айтганда у ҳақ, мана, узун даҳлизда касалликдан рангсиз ўтирган беморларнинг кўплари қўлларида дорилари билан шифокорларнинг муҳим мажлисига ҳалақит бермай кутмоқдалар. Бу ерда ҳам мен қидирган нарса йўқ экан.

Яна кўчага чиқаман. Айланиб гузардаги супермаркетга кирдим. Пештахталарда йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Турфа озиқ-овқатларни кўриб сўлагинг оқади.

— Қойил, — дедим сотувчига, — ҳақиқий бозор бўпти. Роса маза қилиб ишласангизлар керак.

— Ҳа... — деди сотувчи хаёл суриб, — ҳамма нарса бор-у, фақат харидор йўқ. — Ҳақиқатда қарасам дўконда икки харидордан бошқа ҳеч ким йўқ. Борлари ҳам пештахталардаги ноз-неъматларнинг нархини ўрганишяпти экан. Уф... демак бу ерда ҳам менбоп нарса йўқ экан. Ишонасизми, икки кун шаҳар кезиб бирор қўлга илинадиган муаммо топмадим. Чарчаб уйга қайтаётсам маҳалламиздаги заводнинг қоровули дарбо-за ёнидаги дарахтнинг тагида дам олиб ўтирибди. Ўзи опшоқ соқоли, жуда нуроний киши. Яқинлашиб салом бердим. Бундай одамдан албатта бирорта гап чиқса керак. Шу мақсадда сўз бошладим:

— Амаки, иш фаолиятингизда ҳеч қандай муаммолар борми?

— Бу нима деганинг, болам? Қанақа муаммолар бўлиши мумкин?

— Энди... бирор кемтикликни айтаяпман-да.

— Кўринишингдан туппа-тузук, ўқимишли одамга ўхшайсан. Нима деяпсан ўзи, биласанми?

— Амаки, сизга тушунтиролмадим шекилли. Маъёзувчи одамман. Шу десангиз, муаммо қидириб юрибман. Сиз кўпни кўрган одамсиз. Мисол учун шу заводда бирор камчиликми, ишлаб чиқаришга тўғаноқ бўлаётган нарсами борми? — Гапимни тугатмасимдан чол ҳуштагини чуриллатиб чалиб, бақириб қолди:

— Ўғри келди... вой-доод! Ёрдам берингла!

— Ия, отахон, сизга нима бўлди? Жавоб бермасангиз хоҳишингиз. Гапиришни хоҳламасангиз шундоғам кетаман.

— Ҳалиям шўттамисан?! Ҳозир керакли жойга қўнғироқ қиламан, — деб у яна ҳуштагини чуриллатиб йўлақдаги телефонга йўналди. Қарасам, аҳвол нозик. Тезда жуфтакни ростлашга тушдим.

— Кетмайсан-а кетмайсан. Кўрсатиб қўяман сенга муаммони... валамис. Ёзувчимиш... — у ортимдан яна алланималар деб бақирганича қолди.

МУНДАРИЖА

Кўчамдан жонон ўтганда. Қисса	3
---	---

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

«Олтин меросхўр»	37
... Қилмаса насиб кетар қоши қовоқдан	39
Яшашнинг ягона усули	45
Собиқ «водовоз»	47
Югурияпман	51
«Ҳасан-Ҳусан саргузаштлари» туркумидан	
Айёр тулкининг сирини фож бўлди	55
Алам	58
Қасос	59
Муаммо қидираман	60

СУННАТ АЗЛАРОВ

КЎЧАМДАН ЖОНОН ЎТГАНДА

Ҳажвий қисса ва ҳикоялар

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни
Бош таҳририяти
Тошкент — 1999

Безакловчи rassom *Ҳ. Соғиқов*

Муҳаррир *З. Мирзоҳақимова*
Бадий муҳаррир *М. Самойлов*
Техник муҳаррир *Л. Хинова*
Мусахҳиҳ *Ж. Тоирова*

Теришга берилди 08.06.99 й. Босишга рухсат этилди 27.07.99 й.
Бичими 84X108 1/32. Балтика гарнитураси. Офсет босма. Шартли
босма табағи 3,36. Нашр босма табағи 3,16. Адади 5000 нусха.
Буюртма № 4186. Баҳоси келишилган нарҳда.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмаҳонаси,
700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41.**